

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra politologie

KADDÁFÍHO REŽIM V LIBYI: SULTANISMUS?

Bakalářská práce

Autor:

Martin Toman

Studijní program:

B6701 – Politologie

Studijní obor:

Politologie

Vedoucí práce:

Mgr. et Mgr. Lenka Špičánová Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Martin Toman
Studium:	F14BK0048
Studijní program:	B6701 Politologie
Studijní obor:	Politologie
Název bakalářské práce:	Kaddáfího režim v Libyi: Sultanismus?
Název bakalářské práce AJ:	Gaddafi's Regime in Libya: Sultanism?

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se zabývá režimem Muammara Kaddáfího v Libyi v období od roku 1969 do libyjské občanské války v roce 2011. Cílem práce je zařazení režimu do koncepce nedemokratických režimů Juana J. Linze, konkrétně aplikace teorie sultanistického režimu na případ Libye. V jednotlivých fázích režimu budou analyzovány klíčové znaky sultanismu podle Linze, mezi které patří absolutní vláda jednotlivce, kult osobnosti, personalismus, klientelismus a korupce ve prospěch vládců, absence politických institucí ve vládnoucím procesu, politika strachu a odměn. Autor v práci v menší míře pracuje také s pojmy, souvisejícími s Linzovou teorií nedemokratických režimů, jako ideologizace, politická participace a politický pluralismus. Hlavní využitou výzkumnou metodou práce je případová studie charakteru Kaddáfího režimu, založená na odborné literatuře, která se zabývá politickými, ekonomickými i sociálními aspekty daného režimu. Klíčová slova: Libye, Kaddáfí, Sultanismus, Linz, Jamaihirya

Al-Kaddáfí, Muammar. 1990. Zelená kniha. Litvínov: Dialog. El-Kikhia, Mansour. 1997. Libya's Qaddafi: The Politics of Contradiction. Gainesville: University Press of Florida. Heimzadeh, Patrick. 2011. V srdci Kaddáfího Libye. Brno: Jota. Metz, Helen. 1987. Libya: A Country Study. Washington: Government Printing Office. Linz, Juan. 2000. Totalitarian and Authoritarian Regimes. London: Lynne Rienner Publishers. Linz, Juan a Chehabi, Houchang. 1998. Sultanistic Regimes. Baltimore: John Hopkins University Press. Vandewalle, Dirk. 2012. A History of Modern Libya. 2.vyd. New York: Cambridge University Press.

Garantující pracoviště:	Katedra politologie, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Lenka Špičánová, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	17.9.2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze 15. června 2017

Martin Toman

Poděkování

Děkuji Mgr. et Mgr. Lence Špičanové Ph.D. za její ochotu při odborném vedení této práce.

Anotace

Tato práce se zabývá režimem Muammara Kaddáfího v Libyi v období od roku 1969 do libyjské občanské války v roce 2011. Cílem práce je aplikovat teorii sultanistického režimu Juana J. Linze na případ Libye. V jednotlivých fázích režimu jsou analyzovány klíčové znaky sultanismu podle Linze, mezi které patří absolutní vláda jednotlivce, kult osobnosti, personalismus, klientelismus a korupce, absence obvyklých politických institucí ve vládnoucím procesu, politika strachu a odměn. Autor v práci v menší míře pracuje také s pojmy, souvisejícími s Linzovou teorií nedemokratických režimů, jako ideologizace či politická participace. Hlavní využitou výzkumnou metodou práce je případová studie charakteru Kaddáfího režimu, založená na odborné literatuře, která se zabývá politickými, ekonomickými i sociálními aspekty režimu.

Klíčová slova: Libye, Kaddáfí, Sultanismus, Linz, Jamahiriya

Annotation

This text deals with the Muammar Gaddafi regime in Libya in the period from 1969 to the Libyan Civil War in 2011. The aim of the text is to apply Juan J. Linz's theory of the sultanistic regime to the case of Libya. The key features of Linz's sultanism are analyzed in the various phases of the regime. These include an absolute individual rule, a cult of personality, personalism, clientelism and corruption, an absence of the usual political institutions in the ruling process, the policy of fear and reward. To a lesser extent the author also works with concepts related to the Linz theory of undemocratic regimes, such as ideology or political participation. The main used method of research is a case study of the character of the Gaddafi regime which is based on literature, which examines the political, economic and social aspects of the regime.

Key words: Libya, Gaddafi, Sultanism, Linz, Jamahirya

Obsah

Úvod.....	5
1 Sultanismus jako teorie	9
1.1 Sultanismus a jeho znaky	10
1.1.1 Systém strachu a odměn.....	11
1.1.2 Personalismus a vládcův profil	13
1.1.3 Fasáda ústavnosti	14
1.1.4 Sultanistická ekonomika	15
1.1.5 Rozpad sultanismu	17
1.2 Sultanismus a ostatní nedemokratické režimy	18
1.2.1 Personalistické režimy	20
2 Analýza Kaddáfího režimu v letech 1969-2011.....	22
2.1 Události vedoucí k převratu v roce 1969	22
2.1.1 Italská okupace a druhá světová válka v Libyi	22
2.1.2 Nezávislá Libye a objev ropy.....	23
2.2 Počáteční fáze a stabilizace režimu 1969-1973	25
2.2.1 Sultanismus v Libyi v letech 1969-1973.....	28
2.3 Stát mas 1973-1987.....	30
2.3.1 Sultanismus v Libyi v letech 1973-1987.....	35
2.4 Rostoucí problémy režimu 1987-2002.....	37
2.4.1 Sultanismus v Libyi v letech 1987-2002.....	41
2.5 Krize režimu a občanská válka 2002-2011	43
2.5.1 Sultanismus v Libyi v letech 2002-2011.....	49
2.6 Klientelismus a korupce v průběhu režimu.....	52
2.7 Kaddáfího ideologie.....	54
Závěr	58
Přílohy.....	62
Použité zdroje.....	65
Internetové zdroje	65
Literatura.....	65

Úvod

Tato práce se zabývá Kaddáfího režimem v Libyi, který započal svržením hnutí Sanúsi a krále Idríse v roce 1969 a trval do konce občanské války v roce 2011. Snaží se odpovědět na otázku, zda a z jakých důvodů je možné tento režim řadit k režimům sultanistickým. Hlavní využitou výzkumnou metodou práce je jednopřípadová instrumentální studie charakteru Kaddáfího režimu, která se zaměří na jeho specifickou v rámci Linzovy teorie sultanismu. Autor pro detailní analýzu využívá odbornou literaturu, zabývající se politickými, ekonomickými i sociálními aspekty daného režimu. Původní koncept Linzova sultanismu v současnosti není vědci příliš často využíván na rozdíl od jeho známého rozdělení nedemokratických režimů na autoritářské a totalitní. Termín sultanismus je v současné praxi politických věd částečně nahrazován personalismem, který definuje řada autorů podle vlastních kritérií, často je však chápán na rozdíl od Linzova pojetí jako součást autoritářských režimů (například Bosch 2015).

S ohledem na dvojznačnost částečně se překrývajícího konceptu Linzova sultanismu a konceptů personalismu, práce dává v teoretické části prostor k prezentaci novějších konceptů autorů, kteří se personalismy zabývají, za účelem srovnání použitelnosti obou teorií na případ Libye.

Autor výzkumnou otázku, zda a proč je možné Kaddáfího režim řadit k sultanismům, považuje za důležitou z několika důvodů. Prvně z hlediska poznání, zda je tento starší koncept stále vhodné aplikovat na moderní režimy, s čímž souvisí druhý důvod – praktická absence analýz Kaddáfího režimu zaměřujících se konkrétně na Linzův sultanismus. Dalším důvodem může být možnost lepšího pochopení role, kterou Libye jako případný sultanismus měla v Arabském jare – vlně kolapsů personalistických režimů, protože někteří autoři chápou sultanismy v dotyčných arabských zemích jako hlavní důvod této vlny revolucí (viz Goldstone 2011: 8-9). Tématem práce sice není Arabské jaro ani role Libye v jeho kontextu, nicméně teorie rozpadů sultanismů a stručná analýza rozpadu Kaddáfího režimu v rámci analýzy sultanistických znaků může

poskytnout dále použitelné poznatky v chápání vzniku krize, která řadu arabských režimů postihla a ovlivňuje politické dění až do současnosti.

Práce je rozdělena do tří částí, v teoretické části je představen koncept sultanismu a v podkapitolách jsou rozebrány jednotlivé hlavní znaky tohoto režimu spolu s praktickými příklady z konkrétních zemí. Prostor má také specifické téma kolapsu sultanistických režimů. Dále je rozebráno postavení sultanismů na poli nedemokratických režimů, zvláštní podkapitola se věnuje srovnání teorií personalismu a sultanismu.

V analytické části autor rozebírá s ohledy na cíle práce Kaddáfího režim ve chronologicky uspořádaných blocích. V prvním bloku jsou stručně popsány události předcházející vznik režimu – italská okupace a místní vzdor, situace během a po druhé světové válce, Idrísova monarchie a objev libyjské ropy a mládí Muammara Kaddáfího.

V další části je již práce zaměřena na analýzu období 1969-1973, autor se zde zabývá porevolučním uspořádáním nového státu, jeho institucemi, represemi a stabilizací Kaddáfího pozice. Dále se práce zabývá formulací Kaddáfího ideologie a vznikem lidové republiky Jamahiriye a jejím trváním až do roku 1987, kdy se začíná objevovat řada velkých problémů. Autor analyzuje politický i ekonomický vývoj vedoucí až k liberálním reformám devadesátých let a otevřenému rozvinutí klientelistické sítě a další témata. V posledním bloku se autor s ohledem na cíle práce věnuje závěrečné fázi Kaddáfího režimu a občanské válce v roce 2011. Po charakterizaci každého období následuje blok analyzující konkrétní znaky, na jejichž základě je určena míra sultanistických tendencí v daném období.

V další části práce autor v jednotlivých podkapitolách analyzuje relevantní témata v daném teoretickém rámci v průběhu Kaddáfího režimu jako celku, kterým nebyla věnována hlavní pozornost v předchozích podkapitolách. Tento způsob byl zvolen, protože témata jako ideologická konstrukce a ekonomické praktiky je podle autorova názoru v dlouhotrvajícím režimu jako je Kaddáfího Libye, vhodnější analyzovat kontinuálně a souhrnně. Dosažené poznatky jsou pak shrnuty v závěru práce.

Autor čerpá převážně z anglicky psané literatury. Teoretická část je podložena pro tuto práci stěžejní knihou *Sultanistic Regimes* Juana J. Linze a H. E. Chehabiho, která je doplněna Linzovým dílem *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, článkem Jacka Goldstona *Understanding the Revolutions of 2011: Weakness and Resilience in Middle Eastern Autocracies*, zabývajícím se pády sultanismů, článkem Jeroena Van den Bosche o personalistických režimech a jejich srovnání s Linzovým konceptem sultanismu *Personalism: A type or characteristic of authoritarian regimes?*, dále je použit článek Michaela Brattona a Nicholase Van de Walla *Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa*. Pro doplnění informací jsou použity různé případové studie, věnující se režimům, které byly popsány jako sultanistické.

V analytické části je použita řada prací zabývajících se Libyí v období Kaddáfího vlády. Mezi největší světové odborníky na Libyi se řadí Dirk Vandewalle, jehož detailní *History of Modern Libya* je důležitým zdrojem pro tuto práci, Vandewalle přistupuje k Libyi použitím kombinace ekonomického a politického vysvětlování událostí a tato i jeho další práce o Libyi jsou v současnosti součástí téměř každého politologického výzkumu moderní Libye. Libyjský exulant a profesor politologie na University of Texas Mansour O. El-Kikhia poskytuje podrobnou studii politických institucí a ekonomiky režimu plukovníka Kaddáfího v knize *Libya's Qaddafi: the Politics of Contradiction*. Z politologického pohledu je zajímavý El-Kikhiiův specifický pohled, který se odvíjí se z jeho minulosti libyjského disidenta, například jeho poněkud nekritický pohled na monarchii Sanúsi. Kombinaci osobního pohledu a zkušeností spolu s popisem vládních praktik podává bývalý francouzský diplomat v Libyi Patrick Haimzadeh v knize *V srdci Kaddáfího Libye*. Pro některé konkrétní číselné údaje a detaily spolu s podrobným popisem průběhu občanské války v roce 2011 autor používá novou (2015) knihu předního českého islamologa a historika Eduarda Gombára *Historie Libye*. V částech analyzujících závěrečné fáze Kaddáfího režimu je využita podrobná studie Mabroky Al-Werfalli *Political Alienation in Libya: Assessing Citizens' Political Attitude and Behavior*, která pomocí korespondenčních průzkumů v Libyi odhaluje příčiny poklesu legitimacy režimu. U tohoto zdroje je třeba mít na paměti, že

průzkumy, na nichž je její kniha založena, pochází pouze z Benghází, tedy z města, které bylo dlouhodobě největším oponentem Kaddáfího moci. Využita je i Kaddáfího *Zelená kniha*, kde diktátor popisuje svůj vlastní pohled na svět a stát. Další odborné publikace jsou použity doplňkově.

1 Sultanismus jako teorie

Teorie sultanismu vznikla v 70. letech dvacátého století, kdy existovala celá škála nedemokratických režimů, které Linz rozdělil do dvou protipólů, autoritářských a totalitních režimů. Totalitní režimy byly vzácné a skupina s autoritářskými režimy tak trpěla přílišnou heterogenitou. Některé režimy, které byly obzvláště odlišné ve většině důležitých faktorů, použitých při předchozí konceptualizaci nedemokratických režimů, proto vyčlenil do samostatné skupiny sultanismů (Linz 2000).

Teorie sultanismu pak byla úspěšně aplikována v řadě případů: Terry Karl ji aplikovala na Gómezův režim ve Venezuele, Sidel a Thompson na Marcosův režim na Filipínách, Young a Turner na Mobutův režim v Zairu, Chehabi na dynastii Pahlaví v Íránu a jiní autoři v dalších případech (Linz, Chehabi 1998: 5).

Tématu sultanismu je vlastní jistá pojmová ambiguita, která se s ním nese již od Linzova přijetí tohoto termínu v rámci jeho teorie nedemokratických režimů. Linz termín přebíral od slavného sociologa Maxe Webera, který ho původně používal k označení extrémní formy režimu navazující na jeho teorii patrimonialismu – způsobu vlády tradiční patrimonialní autority, jejíž moc je založena na síti klientelismu, která je často vykonávána svévolně a ve vlastním zájmu či zájmu svých příbuzných a společníků. Weber nazval tuto formu vlády sultanismem, pokud je tato moc vykonávána výhradně na základě svévole panovníka (Weber 1978: 231-232).

Samotné slovo sultanismus působí poněkud orientálně. Weber jej zřejmě vybral na základě svých analýz tradičních blízkovýchodních režimů. Tuto oblast označoval za klasickou lokaci sultanismu¹. Weberovo pojetí sultanismu se ve vědeckých kruzích neujalo, samotný pojem převzal Linz ve své analýze nedemokratických režimů, a poprvé ho použil při komparaci režimů, které do té doby spadaly do stejné skupiny Linzových autoritářských režimů: vláda Francisca Franca ve Španělsku a dominikánský

¹ Max Weber původně chápal pojem sultanismus jako označení chalífátní státní organizace, jež měla samotná původ v Byzantské a Sásánovské říši (Inalcik 1992: 52). Linz podotýká, že Weberova studie v tomto ohledu nebyla tak důkladná a vyjadřuje pochybnost, zda tradiční režimy vedené sultány, které měl Weber na mysli, byly ve skutečnosti sultanistické ve smyslu, jak jej Weber definoval. (Linz, Chehabi 1998: 6)

režim Rafaela Trujilla. Druhý zmíněný režim se díky významným rozdílům ve vládcově celkové koncepci politiky a v mocenské, společností i ekonomické struktuře stal po roce 1973 archetypem Linzova sultanismu (Linz 2000: 173).

Na základě rozdílů mezi Weberem studovanými patrimoniálními režimy a moderními patrimoniálními systémy se v politické vědě začalo hojně užívat termínu neopatrimonialismus. Pokud bychom respektovali kontinuální logiku Weberova rozdělení, bylo by tedy zřejmě vhodnější nazývat druh režimů, kterým se tato práce primárně zabývá, jako neosultanismus. Tento problém v terminologii si Linz uvědomuje a připouští možnou nepřesnost svého termínu, na to však argumentuje, že měnit v politických vědách zažitý termín by způsobilo pouze další nejasnosti (Linz, Chehabi 1998: 6-7). Autor bude v práci používat termín sultanismus tak, jak jej užívá a chápe Linz.

Problém s názvoslovím zde však nekončí. Režim v Libyi, který bude předmětem analýzy, je spolu s dalšími subsaharskými režimy mnohými vědci řazen do heterogenní skupiny personalistických režimů, které různí autoři chápou a dělí podle vlastních faktorů, zároveň ale panuje shoda na podobnosti těchto personalismů či jeho částí s Linzovým sultanismem (například Bosch 2015: 12-13). Tento problém autor adresuje v kapitole, zabývající se konceptem personalismu.

1.1 Sultanismus a jeho znaky

V této kapitole budou obecně shrnuty základní principy fungování sultanistických režimů, tak jak je formuloval Linz s Chehabim. Jednotlivými znaky se práce zabývá podrobněji v daných podkapitolách.

Ideální typ sultanismu je založen na vládě jednotlivce s absolutní mocí, která je vykonávána na základě panovníkovy osobní vůle a není omezena žádnými legálními či morálními normami ani závazky k vedoucí ideologii či systému hodnot. Loajalita jeho spolupracovníků je motivována pouze směsicí strachu a odměn. Není založena na panovníkově artikulaci ideologie ani snaze naplnit osobní poslání či charismatu jako v jiných

režimech (Linz, Chehabi 1998: 5). Klíčoví spolupracovníci jsou přímo vybíráni panovníkem a není divu, že mezi nimi nalezneme především jeho rodinné příslušníky, přátelé, důvěrníky a další osoby z jeho blízkého okruhu. K dalším významným znakům lze zařadit velkou slabost tradiční, legálně-racionální legitimizace režimu a absenci či nedostatek ospravedlňující ideologie. V neposlední řadě je u sultanismů obvyklá značná institucionální slabost.

Linz zdůrazňuje, že empirická realita nikdy zcela nesouhlasí se všemi charakteristikami ideálně formulovaného typu režimu, v tomto případě sultanismu. (Linz, Chehabi 1998: 9). Protože žádný režim nepasuje do tohoto konceptu dokonale, je možné mluvit spíše o sultanistických tendencích, které ukazují vývoj směřující k tomuto ideálu. Tyto tendence mohou být silnější či slabší v různých momentech a existují současně s dalšími aspekty vládnutí (Chehabi, Linz 1998: 9) a jsou často přítomny i v primárně nesultanistických režimech, což dále komplikuje rozlišení mezi sultanismy a ostatními personalistickými režimy.

Režimy s nejsilnějšími sultanistickými tendencemi, které se nejvíce blíží ideálnímu prototypu, jsou podle Linze režimy Rafaela Trujilla v Dominikánské republice, Jean-Claude Duvaliera na Haiti, Manuela Noriegy v Panamě, dynastie Somozů v Nikaragui, Fulgencia Batisty na Kubě, Ferdinanda Marose na Filipínách po vyhlášení stanného práva a dynastie Pahlaví v Íránu v pozdějších fázích (Linz, Chehabi 1998: 8).

1.1.1 Systém strachu a odměn

Moc panovníka v sultanistickém systému je neobyčejná. Přestože je zde přítomen částečný společenský, ekonomický a výjimečně i politický pluralismus, vládce disponuje neomezenou mocí, která je nejlépe charakterizována svou nepředvídatelností (Linz, Chehabi 1998: 25).

Přechod k sultanismu bývá postupný, vládce se dostává k moci za podpory jasně rozeznatelných skupin², často etnických skupin, jako v případě Somozů a Batisty, kteří se opírali o podporu znevýhodňované

² Někdy, jako v případě režimu Ferdinanda Marose dokonce došlo k uchopení moci skrze relativně férové volby (Abinales 2000: 156).

mestické a mulatské menšiny, či Duvaliera, který se zastával práv černochů ve své zemi (Linz, Chehabi 1998: 19). Během času, kdy se režim stává více sultanistickým, ztrácí panovník tuto počáteční podporu sociálních skupin a stále více spoléhá pouze na systém strachu a odměn. Jinak řečeno, sultanismy disponují pouze velmi úzkou sociální základnou.

Typickým motivem vládnutí sultanistického vládce je zisk pro vlastní osobu a své společníky a současně udržení si vlastní pozice, z čehož vychází struktura moci. Oddanost vládcových spolupracovníků a podřízených, která zde bývá typicky vysoká, počínaje stabilizací režimu a trvající tak dlouho, dokud funguje systém rozdělování, vychází ze slibu bohaté odměny, nad jejíž distribucí má vládce výhradní moc.

Panovník nepředvídatelně zasahuje do struktur státu, aby zajistil finanční zdroje, které mohou být přerozděleny za účelem udržení moci. Skrze monopolní vlastnictví podniků, produkující a prodávající nezbytné zboží, zabavování majetku a legislativní protekci či šikanu (Linz, Chehabi 1998: 22) a další praktiky, které jsou podrobněji popsány v podkapitole o ekonomice, získává vládce a jeho společníci velké bohatství, a tak není neobvyklé, že se tito lidé stávají jedněmi z nejbohatších lidí na celé planetě (například Hall 2000: 111). Pochopitelným následkem je ztráta prvotní legitimacy a rozšířená korupce na všech úrovních společnosti.

Mechaniku strachu lze dobře pozorovat na vládcově snaze udržovat atmosféru strachu a nedůvěry mezi jednotlivými státními sektory i v nich samotných. Armáda jako jeden z nejdůležitějších aktérů a možný mocenský konkurent panovníka je takto významně zasažena. Často neexistuje jednotné armádní velení, místo toho se každý velitel ohlašuje přímo vládci, čímž je podporována nejistota a paranoia mezi jednotlivými složkami. Na jeho osobní důvěře také záleží kariérní postup a obvyklá kritéria pro získání vyšších hodností se v praxi nepoužívají (Linz, Chehabi 1998: 12).

Armádní složky jsou redukovány na nástroje k udržení osobní moci. Výsledkem je jejich deprofesionalizace a někdy také bojová neschopnost (Linz, Chehabi 1998: 40), která jako jeden z faktorů přispívá typicky k rychlému kolapsu sultanismů, pokud se dostanou do krize (viz podkapitola o rozpadu sultanismů).

1.1.2 Personalismus a vládcův profil

Personalismus je přítomen u mnoha typů nedemokratických režimů, u sultanismů jde však o základní stavební kámen režimu. Vládce se ani nesnaží tuto skutečnost příliš zakrývat. Vymýšlí pro sebe nové heroické tituly³, pojmenovává po sobě města, hory i jiné přírodní úkazy. Vychází množství knih s jeho citáty a proslavy.

Přestože moc sultanistického vládce není založena na ideologické legitimitě, vládce sám často cítí potřebu ideologického ospravedlnění, kterou naplňuje tvorbou sultanistických ideologií, které obvykle nesou jeho jméno a jejich úkolem je pouze vnější ospravedlnění svého personalistického stylu vládnutí (Linz, Chehabi 1998: 14), o tomto tématu podrobněji pojednává podkapitola o sultanistické ideologii.

Kromě kultu osobnosti je druhým aspektem této dimenze sultanistických režimů významná role členů rodiny panovníka. Synové jsou často zamýšlenými nástupci svých otců, V Nikaragui i na Haiti synové panovníků takto „zdědili“ úřad prezidenta, v jiných zemích byla zřejmá snaha o totéž avšak s nepříliš úspěšným výsledkem⁴. V sultanistických režimech zastávají členové rodiny důležité funkce především v armádě – Trujilloův syn Ramfis se stal generálem ve svých devíti letech a vrchním velitelem vzdušných sil ve třidvaceti (Hartlyn 1998: 97).

Důležitou roli často hrají i manželky vládců – v Ceaușescově Rumunsku byla jeho manželka druhou nejmocnější postavou komunistické strany, na Filipínách Imelda Marcosová zastávala několik vládních funkcí a byla také starostkou Manily a na Haiti byly obě manželky Duvalierů zapojeny do velkých korupčních procesů (Greene 1993: 36-39).

Zmíněné praktiky vedly řadu politologů, zabývajících se danými režimy, k označení těchto vládnoucích rodinných klanů jako dynastie (například Seagrave 1988; Millett 1977). Linz označuje právě tuto

³Trujillo byl pro příklad znám jako benefactor de la patria, Nguema tvrdil, že je božského původu a Mobutu změnil své jméno na Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu wa za Banga, v jednom z překladů Mocný válečník, kráčeující od vítězství k vítězství, zanechávající za sebou spáleniště (Wrong 2009: 4).

⁴Ramfis Trujillo, syn dominikánského diktátora Rafaela Trujilla, byl dlouhodobě vnímán jako jeho následovník v roli vůdce režimu, u moci však vydržel méně než půl roku, když byl po vnitrostátní krizi a tlaku z USA přinucen uprchnout do Francie (Hartlyn 1998: 107-109).

kombinaci personalismu a dynasticismu jako specifický znak sultanistických režimů, který je odlišuje od ostatních nedemokratických režimů s personalistickou vládou (Linz, Chehabi 1998: 16).

Před uchopením moci sultanističtí vládcí žijí často v pozici nízkého společenského statutu, pocházejí z chudých vrstev a nemají vysoké vzdělání, nebývají součástí elit původního režimu. To je podle Linze důvodem, proč se vládcí se svou důvěrou obrací především na vlastní příbuzenstvo. (Linz, Chehabi 1998: 16-17). Pro samotného panovníka bývá častou charakteristikou hedonismus, bezohlednost a dobrá schopnost klamat. Linz dodává, že zajímavostí v těchto režimech bývá fakt, že zakladatel dynastie je obvykle o poznání politicky schopnější než jeho následovníci ze stejného rodu (Linz, Chehabi 1998: 37).

1.1.3 Fasáda ústavnosti

U mnohých autoritářských režimů je obvyklá snaha o zachování či vytvoření si obrazu jisté ústavnosti, což je prvek, který se objevuje také u sultanistických režimů. U sultanismů je však fasáda konstitučnosti obvykle průhlednější a je vytvářena primárně z jiných důvodů než u autoritarismů (Linz, Chehabi 1998: 18-19). Důvodem je další charakteristický znak sultanismů, závislost režimu na cizí mocnosti⁵, kterou jsou ve většině případů Spojené státy americké, jejichž přízeň si naoko demokratickými institucemi, předem rozhodnutými volbami a dalšími postupy snaží sultanistické režimy udržet⁶.

Ve skutečnosti mají instituce v sultanismech pouze velmi omezenou moc, vládce se svými zmocněnci přímo zasahují do jejich struktur, ignorují jejich vnitřní normy i profesní standardy, které jsou obvykle oficiálně stále v platnosti, ve skutečnosti však nenesou žádnou reálnou závaznost (Linz, Chehabi 1998: 11). Ve vznikajícím sultanismu dochází k centralizaci ve smyslu vertikální dělby moci, posilování armády i státu – instituce jsou sice posíleny, avšak méně použitelné pro své původní účely, což je jedním

⁵ Především jde o režimy v zemích Latinské Ameriky, ve kterých se projevuje historická krize suverenity, kdy jejich vyhlášení nezávislosti nebylo respektováno silnějšími sousedy a země byly nuceny čelit mnohým vnitřním zásahům z jiných zemí (viz Lowenthal 1991).

⁶ Jde zde o kombinaci faktorů, přízeň spojených států vychází ve velké míře z geopolitických důvodů - strategické polohy dané země.

z důvodů velmi obtížné demokratizace po pádu sultanistického režimu. Linz tuto praxi nazývá splýváním režimu a státu, kdy se státní sféra stává osobní doménou panovníka (Linz, Chehabi 1998: 10).

Samotná ústava je kvůli nedostatečné ideologické vyhraněnosti obvykle převzata z předchozích, v řadě případů demokratických, režimů. Vládce často ani nezastává pozici, která podle ústavy poskytuje nejvyšší moc, ale vládne ze vzdálenější pozice, či na oficiální místo moci dosadí vlastního člověka, jak lze pozorovat na případu Noriegova režimu, který vládl jako vojenský velitel, zatímco oficiální hlavou státu byl prezident, na příkladu Pahlavských šáhů se svými premiéry, či Trujilla, který během své vlády přenechal prezidentství čtyřem různým lidem (Linz, Chehabi 1998: 17).

Sultanistický vládce používá tento postup jako důkaz legitimacy jeho vlády pro své obyvatele i pro ostatní státy. Demokracie je vyzdihována v projevech a prohlášeních, zatímco ji panovník předefinovává podle vlastní potřeby do odlišné podoby, která s demokracií nemá mnoho společného (viz Trujillo 1955; Marcos 1979; Ceaușescu 1980). Tak jako v některých jiných nedemokratických režimech je v sultanismu hojně využíván institut plebiscitu.

1.1.4 Sultanistická ekonomika

Jak již bylo zmíněno, principy fungování sultanistického systému závisí na státní extrakci finančních prostředků a jejich přerozdělení mezi své druhy. Tato praxe pochopitelně zvláště ovlivňuje ekonomický systém dané země v příznačném směru. Linz argumentuje, že sultanistické režimy nejsou nevyhnutelným výstupem určitých socioekonomických struktur (Linz, Chehabi 1998: 28), avšak není možno řadu těchto faktorů, které přispívají k vzniku a stabilitě sultanistických režimů, vynechat.

Prvně je třeba zmínit roli surovinových zdrojů. Dostupnost relativně snadno těžitelné suroviny, která poskytuje nutnost dalšího zpracování několika málo společnostmi, vlastněnými typicky spřízněnci vladaře, je ideálním základem pro sultanismus. Lze tedy tvrdit, že rentiérské státy jsou obecně náchylnější k sultanizaci, jednak z důvodu snadného zisku

prerozdělitelného bohatství a také kvůli nabytí relativní nezávislosti režimu na podpoře obyvatelstva, což bývá i charakteristika sultanistické struktury moci, kterou praxe rentiérských států obvykle přináší. Je třeba zmínit, že většina rentiérských režimů funguje v rámci tradiční monarchie.

Z pohledu na fungování minulých sultanistických režimů můžeme identifikovat ropu, měď a cukrovou třtinu jako typické suroviny vhodné pro sultanismus. Nález ropy a její těžba umožnil růst sultanismu ve Venezuele pod vládou Juana V. Gómeze a obrat k sultanismu v pozdějších letech iránské dynastie šáhů v letech 1963 až 1979 (Katouzian 1981: 213-220), těžba a zpracování mědi hrálo primární roli v Mobutově sultanismu v Zairu a na Kubě a v Dominikánské republice tuto roli zaujal průmysl, zabývající se zpracováním cukrové třtiny⁷ (viz Hall 2000).

V mnoha sultanistických režimech také hrála významnou roli v korupci a přerozdělování prostředků zahraniční pomoc (viz Booth 1985: 89; Ferguson 1987: 175-177).

Další charakteristikou ekonomiky sultanismů je procedurální nepředvídatelnost způsobená neustálými zásahy vládců. To znemožňuje efektivní konkurenci firem a zamezuje investicím nezávislých subjektů. Linz takový systém popisuje termínem „pokřivený kapitalismus“ (Linz, Chehabi 1998: 21). De facto neexistuje rozdíl mezi osobním bohatstvím vládců a státní pokladnicí, kterou panovník a jeho prostředníci využívají k privátním cílům.

Vytváření monopolů, vydávání zákonů, jejichž cílem je zisk elity a eliminace nepohodlných konkurentů jsou běžnou praxí (Linz, Chehabi 1998: 22). Systémy s takto fungující „mafíánskou“ ekonomikou nazývá Andreski příznačně „kleptokratický stát“ (Andreski 1966: 62-69).

⁷ V Dominikánské Republice můžeme sledovat skutečný příklad praxe sultanistické ekonomiky – Rafael Trujillo v době své smrti v roce 1961 vlastnil 80 % průmyslové produkce země, z níž bylo podstatné procento právě zpracovávání cukrové třtiny, zaměstnával 60 % celkové populace země, z nichž 45 % byli zaměstnanci jím vlastněných firem a 15 % státní zaměstnanci (Hartlyn 1998: 100). Z korupčních praktik lze zmínit zákaz těžby mořské soli v roce 1931 a ponechání země odkázané na jeho pevninské doly v Barahoně, zákaz dovozu rýže z ciziny a její monopolní distribuce jeho firmou a stejná situace s obuvním průmyslem po zákazu chození bos a další podobné případy. V roce 1946 začal Trujillo přebírat vlastnictví cukrových rafinerií a v roce 1955 již vlastnil více než polovinu celkové cukrové produkce (Fundación Global Democracia y Desarrollo 2015).

1.1.5 Rozpad sultanismu

Specifickým znakem sultanismů je průběh jejich kolapsu, který je také předmětem analýzy v případové studii Kaddáfího režimu. Skocpol a Goodwin ve své analýze popsali, že sultanistické režimy jsou dosti náchylnější k násilnému převratu než režimy autoritářské nebo demokratické (Goodwin, Skocpol 1989: 498-500). Zároveň je u nich úspěšná demokratická tranzice nejméně pravděpodobná ze všech typů nedemokratických režimů, také z důvodu vyprázdněných institucí a redefinované demokracie (Bratton, Walle 1994: 374-375).

Bratton a Van de Walle popisují na případech neopatrimonialismů důvody kolapsu a těžkosti politické tranzice po kolapsu takových režimů. Vycházejí z předpokladu, že hlavním faktorem obtížnosti tranzice je charakter předchozího režimu (Bratton, Walle 1994: 455). Tento přístup můžeme použít i pro sultanistické režimy. Walle a Bratton identifikují dva hlavní body vedoucí k politické krizi: sociální protesty způsobené krizí legitimacy, která vychází z jen velmi omezené základny podpory panovníka a rozštěpenost sultanistických režimních elit „soutěžících“ o panovníkovu záštitu a výhody z ní plynoucí (Bratton, Walle 1994: 460-465).

Dalším znakem je omezená schopnost prorežimní mobilizace v krizi, především z důvodu absence hlubší ideologie a právě mizivé podpory režimu od většinové společnosti, zejména středních tříd. Kvůli vysoké personalizaci bývá také nemožný kompromis mezi režimem a opozicí, která z pochopitelných důvodů požaduje sesazení vládců a jeho soud (Linz, Chehabi 1998: 39). Typickou opoziční silou v sultanismech bývá církev, popřípadě náboženské skupiny a s nimi sdružené organizace, čemuž přispívá obecně amorální způsob vládnutí i hedonismus v osobě panovníka. Obvyklá je také koncentrace opozice v zahraničním exilu, což dále komplikuje situaci při tranzici (Linz, Chehabi 1998: 42-43).

Kromě těchto faktorů je nutné zmínit roli státních ozbrojených sil a zahraničních mocností, na kterých typicky bývá sultanismus více či méně závislý. Jak již bylo zmíněno, ozbrojené síly jsou obzvláště ovlivněny korupcí a personalistickými praktikami. Místo snahy o vytvoření efektivní bojové síly je vládců používáním dezorganizačních praktik, které měly zamezit

možnému vojenskému převratu zevnitř, zanechal často ve stavu, v němž obvykle nejsou schopny čelit velkým krizím, do nichž se sultanismy během času dostávají. Tuto skutečnost dobře ilustruje způsob, kterým se (ne)vypořádala armáda s převratem Fidela Castra na Kubě, výsledky Somozovy armády v nikaragujské občanské válce a výsledky Mobutových jednotek v roce 1997 (Linz, Chehabi 1998: 44).

Konečně, postavení mocnosti k dané zemi, která je na ní závislá, se s prohlubující krizí mění. USA odvolává politickou podporu těmto režimům nebo aktivně zasahuje proti vládci. Aktivní roli USA v kolapsu režimu můžeme pozorovat na Haiti, na Filipínách, v Panamě, v Nikaragui a v menší míře také v Dominikánské republice (Linz, Chehabi 1998: 44-45).

Goldstone chápe sultanistické praktiky v ekonomice spolu s podporou vzdělávání, která je pro sultanismy obvyklá z důvodu směřování za přerozdělitelným ziskem, jako hlavní příčinu vysoké nezaměstnanosti mladých lidí, která je jedním z důležitých důvodů pádů personalistických režimů během Arabského jara v roce 2011 (Goldstone 2011: 13-14).

1.2 Sultanismus a ostatní nedemokratické režimy

V této kapitole autor popisuje postavení sultanismu v rámci nedemokratických režimů, jejichž typologii vytvořil Juan J. Linz a publikoval ji ve své knize *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. V ní argumentuje, že sultanistický režim je typ režimu, který by měl být chápán jako výrazně odlišný od autoritářských režimů. (Linz 2000: 2). Tímto odlišením od autoritářských a totalitních zřízení lze dojít ke specifickým znakům sultanismu, souvisejícím s Linzovými osami ideologie/mentalita, monismus/pluralismus a politická mobilizace/depolitizace.

Sultanismus se odlišuje od totalitarismu postavením ideologie v procesu vládnutí. Sultanismus nemá skutečnou ideologii, která je vyjadřována režimní inteligencí a její funkcí není být zdrojem legitimacy jako v totalitarismech a hlavně není ukazatelem politického směřování –

sultanistický panovník při vládnutí nedbá na možné vlastní ideologie, které sám vytvořil⁸ (Linz 2000: 76-77).

Sultanistické ideologie, které vládci produkují, jako například Mobutismus a Jean-Claudismus (viz Marcos 1983; Mobutu 1979), jsou obvykle založeny na etnickém či rasovém vymezení národa dané země od ostatních států a na personalismu vládce (Linz, Chehabi 1998: 14). Jednou z jejich hlavních funkcí bývá eliminace politických oponentů. Sultanistické ideologii nevěří ani obyvatelstvo ani elity a často snad ani samotný vládce, což je přesný opak role ideologie v totalitních režimech. Linz tyto sultanistické ideologie nazývá pseudo-ideologiemi (Linz, Chehabi 1998: 24).

Na ose politické mobilizace jsou sultanismy blízko autoritářským režimům, běžná je snaha o kontinuální depolitizaci společnosti, s čímž souvisí role vedoucí strany v sultanismu, je-li strana vůbec přítomna. Strana je vytvořena zpětně a slouží pouze zájmům panovníka a jeho legitimizaci a volební podpoře, pokud v zemi nebyly zrušeny volby. Sultanističtí vládci nenásledují žádný předem deklarovaný cíl a jejich hedonismus je v čirém kontrastu s askezí, jenž obvykle káže rétorika totalitních režimů.

Posledním rozdílem je skutečnost, že sultanismy na rozdíl od totalitních systémů, pronikají společností velmi nerovnoměrně. Některé oblasti jsou ponechány téměř bez zásahu, zatímco v oblastech, které souvisí se ziskem a rozdělování bohatství, příkladem jsou tisk a média, je vliv režimu enormní a srovnatelný s totalitarismy (Linz, Chehabi 1998: 23-24).

Přestože řada autorů se kloní k řazení sultanistických režimů do autoritarismů⁹, existuje zde několik výrazných odlišností mezi těmito dvěma uspořádáními. V první řadě jsou autoritarismy institucionalizovanější, instituce zajišťují platnost vlády zákona, zatímco v sultanismech, přestože si snaží udržovat fasádu ústavnosti mimo jiné svými „dutými“ institucemi, jsou konstantně porušovány i vlastní normy. Represe je navíc obvykle svěřena nestátním soukromým subjektům, které dostávají rozkazy přímo od vládce (Linz, Chehabi 1998: 25). Značné rozdíly také můžeme sledovat ve struktuře ekonomiky obou typů režimů, autoritářské režimy často také

⁸ Výjimkou je Rumunsko a Severní Korea (Linz, Chehabi 1998: 23).

⁹ Například Wolfgang Merkel používá koncept totožný s Linzovým sultanismem, který nazval Sultanistické autoritářské režimy. Jak vyplývá z názvu, zařadil je též do stávající heterogenní skupiny autoritářských režimů. (Merkel 1999: 39-44).

směřují ke klientelismu a korupci, přesto zdaleka nedosahují systémové prostoupenosti těchto praktik a s nimi přicházejících důsledků v takové míře jako je obvyklé u sultanismů.

1.2.1 Personalistické režimy

Pro teoretickou přesnost je nutné vymezit vztah mezi skupinou personalistických režimů a skupinou sultanismů, která je historicky početně dosti menší. Jak bylo již zmíněno, obě skupiny se částečně významově i koncepčně překrývají, někteří autoři (například Bratton, Walle 1994) se rozhodli ignorovat Linzův extrémní případ patrimonialismu a všechny sultanistické i patrimonialní režimy zahrnují do jednotné skupiny personalismů.

Samotné personalismy jsou v současnosti obvykle řazeny v kontrastu s Linzovým pojetím k autoritářským režimům (například Geddes 2012; Bosch 2015), méně často jako samostatná skupina. Bosch argumentuje, že Linzova definice sultanismů je nejasná a pasuje pouze na velmi malý počet režimů (Bosch 2015: 13), tato vada je nicméně pochopitelná s ohledem na ideálně formulovaný koncept sultanismů, mimochodem stejným způsobem jako v případě totalitních režimů, jejichž koncept našel řadu praktického využití.

Bosch dále rozděluje personalistické režimy použitím Bueno de Mesquitovy teorie selektorátu, tedy porovnáváním pozice a velikosti selektorátu, vítězné koalice a držitelů moci. Vítězná koalice bývá u personalismů zredukována ještě více než je u autokratických režimů běžné a její značná část nemá původ v selektorátu. Jedním z dalších znaků je hlavní role neformálních pravidel a personalizace moci (Bosch 2015: 13-18). U sultanismů všechny tyto skutečnosti nalézáme také a s vyšší intenzitou, viz dané podkapitoly práce. Jedná se tedy o koncepčně víceméně stejné teorie rozdílné převážně v jejich praktické využitelnosti.

Obecně lze říci, že sultanismy jsou podmnožinou personalismů, které jsou často chápány jako synonymum neopatrimonialních režimů (například Bratton, Walle 1994). Bratton a Van de Walle rozdělují

neopatrimoniální režimy podle míry soutěživosti a míry participace do čtyř podkategorií, soutěživé jednostranické systémy, plebiscitní jednostranické systémy, vojenské oligarchie a personální diktatury (Bratton, Walle 1994: 468-470). Personální diktatury označují jako exkluzivní autoritarismy. K těmto režimům lze přiřadit sultanismy.

Panuje shoda, že Kaddáfího režim v Libyi byl personalistický, nemělo by tedy smysl znovu analyzovat režim v tomto ohledu, otázkou však zůstává, zda byly personalistické znaky režimu dostatečně silné, abychom ho mohli zařadit k sultanismům a pokud ano, proč nebyl jako sultanismus zařazen Linzem ani pozdějšími autory.

2 Analýza Kaddáfího režimu v letech 1969-2011

V následující kapitole autor analyzuje historické události, vnější i vnitřní politické tendence Kaddáfího režimu i řadu konkrétních opatření a mechanik jím vytvořeného systému s ohledy na výše popsané cíle práce.

2.1 Události vedoucí k převratu v roce 1969

Pro pochopení důvodů, které stály za formováním osobnosti Muammara Kaddáfího a pozdějšího vojenského převratu a chopení se moci, je nutné nejprve se zaměřit na historii libyjského území. Zejména určující je v tomto ohledu období italské kolonizace území v letech 1911-1940 a období druhé světové války do zformování samostatného státu v roce 1951. Dále je pochopitelně potřebné podívat se na monarchii krále Idríse, jejíž období převrat ukončuje.

2.1.1 Italská okupace a druhá světová válka v Libyi

Italské mocenské ambice 19. a první poloviny 20. století se upíraly především k severní a východní Africe. Po ponižujícím neúspěchu ve válce s Habeší v roce 1896 předložila Itálie v roce 1911 Osmanské říši, která měla území Libye pod kontrolou, ultimátum, v němž v údajném zájmu bezpečí a prosperity místních obyvatel měla být povolena italská okupace (Gombár 2015: 83). Po odmítnutí ultimáta začala tripolská válka, v níž byla Osmanská říše po vypuknutí první balkánské války 1912 nucena vzdát se kontroly nad územím a souhlasit s italskou správou.

Období okupace je charakteristické silným odporem místního obyvatelstva, především náboženských skupin. Mezi nejvýznamnější patřila organizace Sanúsí, která vedla aktivní guerillovou válku s italskými okupačními silami prakticky po celou dobu existence Libye jako italské kolonie. Po protáhlém konfliktu s místním odbojem a rozsáhlých represích, při kterých bylo popraveno mnoho Libyjců, a které se ještě zintenzivnily za Mussoliniho vlády, zůstala v obyvatelstvu silná nevráživost vůči Západu a imperialismu, kterou lze dobře pozorovat v navazujících obdobích. Krom dalších příkoří přišlo v této době do Libye přes 100 000 přistěhovalců z Itálie a získali ty nejlepší pozemky na úkor původních obyvatel, kteří

neměli nárok na jakoukoliv finanční kompenzaci (Haimzadeh 2011: 33-34). Toto období vysvětluje řadu znaků, projevujících se i v mentalitě Kaddáfího režimu, mezi které patří důraz na nacionalismus, panarabismus a vyzdvihovaná role náboženství.

Během druhé světové války bylo strategické území Libye místem pro válečné soupeření spojenců a států Osy. Řád Sanúsí a emír Idrís poskytl v konfliktu vojenskou podporu Velké Británii, což mu zajistilo silnou pozici během procesu vyhlášení nezávislosti Libye. Po poválečných jednáních a mezinárodní kontrole nad územím byly v roce 1951 všechny tři územní celky Libye – Tripolsko, Kyrenaika a Fezzán spojeny do jediného celku s vlastní ústavou a za podpory západních velmocí vzniklo federální království, jehož králem se stal Sajíd Idrís Sanúsí.

2.1.2 Nezávislá Libye a objev ropy

Nový libyjský stát sužovalo mnoho problémů. Země měla celkem čtyři vlády, tři autonomní provinční vlády a jednu ústřední, které mezi sebou neměly vyjasněné kompetence, a často vydávaly protichůdná opatření. Během 17 let existence monarchie se vystříдалo více než 40 vlád (Gombár 2015: 116). Nezávislá Libye byla jednou z nejchudších zemí na světě.

Po vyhlášení nezávislosti se konaly všeobecné volby, v nichž v roce 1952 vyhrála frakce krále Idríse, kterou však opoziční Národní strana po prohře obvinila z volebních podvodů, což vyvolalo násilné protesty v Tripolisu, které byly tvrdě potlačeny. Idrís tuto událost využil jako záminku k rozpuštění všech politických stran, zákazu demonstrací a zavedení cenzury tisku. Legální opozice přestala existovat.

Důležitý obrat v ekonomickém i politickém nastavení země znamenal objev ropy v letech 1959 až 1961. Do té doby závisela Libye na rozvojové pomoci od západních zemí a na nájmu za vojenské základny na svém území, z nichž největší byla americká letecká základna Wheelus Air Base, za což USA poskytovala Libyi finanční podporu ve výši 100 milionů dolarů ročně (Gombár 2015: 118). Tato závislost byla nahrazena závislostí

na zahraničních ropných společnostech. Ekonomická situace se zlepšila a Libye se stala typickým rentiérským státem¹⁰.

S ohledem na novou situaci byla nutná reorganizace státu za účelem centralizace moci a lepšího přístupu k příjmům z ropy. V roce 1963 byl zrušen systém tří autonomních oblastí a vznikl jednotný stát Libyjské království. Podle Vandewalla bylo toto sjednocení kritickým rozhodnutím, které se stalo určujícím faktorem následujících událostí včetně Kaddáfího převratu a jeho vlády (Vandewalle 2011: 65-66). K účelu sjednocení byla po vzoru násirovského Egypta využita arabsko-nacionalistická rétorika, s níž se společně změnil přístup režimu k západním státům, a bylo dohodnuto postupné vyklizení vojenských základů. Vzrostla osobní moc panovníka a královského díwánu a v systému vládnutí převládly klientelistické mechanismy, přerozděluující příjmy z vývozu ropy (El-Kikhia 1997: 36-37).

Obzvláště ovlivněná arabským nacionalismem byla mladší generace Libyjců. Množily se demonstrace proti postojům vlády k západním mocnostem a vlašným zapojením se Libye do záležitostí arabského světa v souvislosti s Izraelem. Situace se s blížící otázkou královského nástupnictví stala kritickou a vyprofilovalo se několik skupin usilujících o převzetí moci. Po prohře arabských států v šestidenní válce v roce 1967, které se Libye nezúčastnila, se zformovalo hnutí z nižších důstojníků armády známé jako Svobodní důstojníci (Vandewalle 2011: 73-75). Toto hnutí neočekávaně¹¹ provedlo nenásilný převrat 1. září 1969, zatímco král Idrís byl na léčení v Turecku. Jeho vůdcem se ukázal být sedmadvacetiletý důstojník Muammar Kaddáfí¹².

Je nutné zmínit, že Kaddáfího život v mládí odpovídá profilu sultanistického panovníka před převzetím moci. Kaddáfí se narodil v roce 1942 v chudé beduínské rodině v pouštní oblasti Syrta v libyjském menšinovém kmenu Qadhadhfa (název se stejně jako samotné jméno vládce přepisuje mnoha různými způsoby). Získal náboženské

¹⁰ Náhlý růst příjmů z ropy ilustruje například zvýšení HDP na hlavu z 35 \$ v roce 1951 na 2000 \$ v roce 1969, zatímco vývoz ropy se zvýšil z nuly na 1120 milionů barelů ropy za rok 1969 (Gombár 2015: 120).

¹¹ V zahraničí byla zřetelná očekávání, že převrat provedou a nový režim povedou zástupci vysokých vojenských kruhů.

¹² Ve skutečnosti měl Muammar Kaddáfí v okamžiku převratu pouze hodnost poručíka, protože byl dříve za politické aktivity degradován z hodnosti kapitána (Haimzadeh 2011: 41).

vzdělání a ve čtrnácti letech se odstěhoval za studiem do města Sebha. Zajímavostí je, že už z tohoto období pocházeli některé personalistické vazby, někteří jeho přátelé z této doby zastávali významné pozice za Kaddáfího režimu. Nejznámějším příkladem je jeho nejlepší přítel Abdesalam Džallúd, předseda vlády v letech 1972 až 1977 a druhý nejmocnější muž režimu první dvě desetiletí jeho trvání (Bearman 1986: 58). Kaddáfí se nikdy nestal součástí elit původního systému, byl silně ovlivněn arabsko-izraelským konfliktem a panarabismem ve stylu násirovského Egypta, jehož prezidenta považoval v mládí za svůj vzor.

2.2 Počáteční fáze a stabilizace režimu 1969-1973

Převrat 1. září proběhl neočekávaně hladce. Reakce elit původního režimu byly chaotické a rezignované. Nejdůležitější režimní armádní síla Cyrenaican Defence Force se vzdala bez výstřelu po zatčení svého brigádního generála, následník trůnu se okamžitě vzdal nároku na trůn, král Idrís se rozhodl usadit v Egyptě bez další snahy hledat mezinárodní pomoc a řád Sanúsí byl zrušen.

Po prvotním zapuzení monarchistických představitelů bylo nutné vytvořit vlastní politický systém. Prozatímní ústavou z prosince 1969 se část organizace Svobodných důstojníků transformovala na dvanáctičlennou Radu revolučního velení, která měla jmenovat vládu. Kromě Kaddáfího se jejími členy stali Abdesalam Džallúd, Abú Bakr Júnis Džábír, Mustafa Charrúbí, Chuwajlidí Muhammad Humajdí, Bašír Saghír Hawwádí, Umar Abdullah Muhajší, Muhammad Abú Bakr Maqarjaf, Alí Awad Hamza, Muhammad Nadžm, Abd Munim Táhir Húní a Muchtár Abdalláh Qirwí (Gombár 2015: 124-125), z nichž první 4 byli úzcí spolupracovníci Kaddáfího. Předsedou RRV se stal Muammar Kaddáfí, který zároveň zaujímal pozici prezidenta státu, vrchního velitele armádních sil a mezi lety 1970-1972 i pozici předsedy vlády.

Členové RRV a Kaddáfí, kteří se dostali náhle k moci, se hrdě hlásili k prezidentu Egypta Gamálu Násirovi, který stál v čele protimonarchistického převratu v roce 1952, a jejich porevoluční rétorika byla značně podobná. Jejich mentalita se vymezovala proti předchozí

monarchii prakticky ve všech směrech – byla silně kritizována závislost na západních mocnostech a podvolování se jim, stejně tak jako jejich imperialismus a kolonialismus, revolucionáři se jasně vymezovali proti korupci a klientelismu, který se stal v monarchii běžný, a byl kladen velký důraz na panarabský nacionalismus spolu s důležitou morální a kulturní rolí islámu¹³ (Vandewalle 2011: 78). Mladým libyjským důstojníkům však scházela zkušenost i schopnosti prakticky ve všech oblastech vedení státu a zároveň trpěli nedostatkem legitimacy na to, aby prosadili své ambiciózní cíle a vyrovnali se s kontrarevolučními hnutími. Dopad veškeré jejich činnosti byl tak v prvních letech režimu zmírněn. Procesy probíhající v letech 1969-1973 lze všechny zařadit do fáze konsolidace režimu.

Souvislý ideologický program vznikl až v prosinci 1970. V něm režim volá po národní jednotě, odstranění všech zbývajících zahraničních základen a jejich vojsk na libyjském území a také po odmítnutí politických stran (Vandewalle 2011: 79-80). Kaddáfí využívá odkazy na islám ve snaze o zvýšení legitimacy a stabilizaci jeho pozice, mezi některé opatření patří změna islámského kalendáře, kostely jsou přestavovány na mešity a v soudnictví se využívají islámské principy, například zákaz požívání alkoholu (Gombár 2015: 126).

Během celého počátečního období probíhaly procesy s původními elitami, jejichž cílem bylo jejich odstavení od mocenských pozic, obvykle však nedocházelo k popravám a rozsudky byly poměrně mírné, nejčastějším z nich bylo vyhoštění. Byli odstraněni všichni vyšší důstojníci v armádě a masivním nábojem mladých lidí se velikost armády téměř zdvojnásobila (Vandewalle 2011: 81). V rámci antikorupční kampaně bylo zatčeno či donuceno odejít významné množství úředníků a důležitých postav v ekonomickém sektoru. Dále byla důležitá snaha o oslabení regionálních elit a centralizaci státu. Praktikou posilování armády a státu spolu se snahou o centralizaci moci se Kaddáfího režim podobá začínajícím sultanismům.

Pro uvedené účely a obecně pro zavedení nového politického systému v čele s Kaddáfím a jeho stabilizaci, bylo nutné rozšířit politickou

¹³ Na rozdíl od násirovského Egypta, kde byl sice islám přijat jako státní náboženství a rétoricky veleben, ale v praxi se ho režim snažil odsunout co nejdále od politické moci i důležitých společenských pozic (Muzikář 1985: 59).

mobilizaci obyvatelstva. V lednu 1971 Kaddáfí oznámil posun k vládě lidu a arabskému socialismu. Měly být zavedeny tzv. Lidové kongresy, které měly za úkol volit prezidenta státu i členy parlamentu. Členové RRV objížděli celou zemi a pobízeli lid k participaci v kongresech. Tento první pokus byl i přes jejich snahu brzy ukončen (Vandewalle 2015: 81). Na jeho místě vznikla 11. června 1971 politická strana, která měla být jediným prostředníkem politické artikulace zájmů, Arabský socialistický svaz Libye LASU (El-Kikhia 1997: 84).

El-Kikhia podrobně popisuje události okolo LASU jako Kaddáfího hledání vhodné formy politického zřízení. Mladý a nezkušený Kaddáfí se v mnoha ohledech snažil napodobit Násirův politický systém¹⁴. Přestože LASU byla jedinou stranou ve státě a zároveň stranou režimní, jejímž členem se musel stát každý libyjský občan, což by mohlo navozovat podobnost se stranami v totalitních režimech, jednalo se ve skutečnosti spíše o obvyklou autoritářskou stranu, která je vytvořena až zpětně za účelem podpory vládců. V tomto případě byla úkolem LASU porevoluční konsolidace režimu a mobilizace mas k politické participaci, a tedy i podpoře nového režimu (Vandewalle 2011: 82).

Důležitým posláním této strany, které se naplnit příliš nepodařilo, bylo zmarginalizovat sílu tradičních regionálních autorit a institucí, které měly být nahrazeny loajálními lokálními a provinčními shromážděními LASU. Vandewalle argumentuje, že kromě této funkce selhala strana i nedostatečnou mobilizací, což bylo jedním z důvodů jejího pozdějšího rozpuštění (Vandewalle 2011: 82-83). Naopak El-Kikhia tvrdí, že mobilizace proběhla relativně úspěšně a LASU se stala poměrně účinným nástrojem nově vzniknuvšího státu (El-Kikhia 1997: 84). Tento rozpor lze vysvětlit poměrně snadno, El-Kikhia jako libyjský občan a disident považoval za cíl ustanovit funkční populárně demokratický systém, zatímco Vandewalle události posuzuje úhlem pohledu diktátora, snažícího se o stabilizaci jeho osobní moci. Faktem je, že strana byla v roce 1973 zbavena moci a později rozpuštěna. Hlavní příčinou byla na Kaddáfím relativně

¹⁴ LASU byla přesnou kopií Násirova Arabského socialistického svazu ASU, na rozdíl od něj se ale Kaddáfímu nepodařilo stranu zpacifikovat a využít jí pro zajištění osobní moci, brzy si uvědomil, že si bude muset najít vlastní politickou cestu k tomuto cíli (viz srovnání obou stran v El-Kikhia 1998).

nezávislá politická moc, kterou držela, kromě toho vytvářela tlak na vládu ovládanou RRV i na samotného vůdce revoluce a dovolovala některým mocenským konkurentům z RRV budování mocensky ohrožující pozice. Kaddáfí si uvědomil, že touto cestou se u kormidla režimu příliš dlouho neudrží a rozhodl se iniciovat nový systém, který v praxi státní struktury obchází a ignoruje – vládu mas.

Závěrečná fáze konsolidačního období přišla s Kaddáfího zlomovým projevem v Zuwáře, který pronesl 16. dubna 1973, v němž se obrátil přímo k lidu a podařilo se mu tak převzít režimní iniciativu. Původně zamýšlená občanská mobilizace směrem shora byla nahrazena mobilizací zdola. V pětibodovém projevu Kaddáfí chytře otrásl základy dosavadního politického systému. Využil přirozenou nevraživost venkovské populace a řady kmenů k městské buržoazii a státní byrokracii a figurativně je vyzval, aby vzaly útokem administrativní aparát a v zájmu lidu stát rozebraly, zároveň zdůraznil arabskou jednotu (Haimzadeh 2011: 57). Podařilo se mu tak uvést do pohybu podle jeho vlastních slov skutečnou lidovou revoluci, na níž se nepřestal odvolávat po celou dlouhou dobu trvání režimu.

Výsledkem této revoluce bylo postupné zničení stávajících politických struktur, vytvoření lidových komisí a později revolučních komisí, zamýšlený chaos a dezorganizace státu i tvrdé potlačení prakticky všech opozičních hnutí. Jde o počátek směřování režimu cestou, která je typická vlastní konsolidované Kaddáfího diktatuře – rozpouštění starých politických a administrativních institucí a vytváření nových, které spolu nemohou spolupracovat, zavržení role politických institucí jako reprezentantů zájmů a ideologické vykročení ke Třetí univerzální teorii.

2.2.1 Sultanismus v Libyi v letech 1969-1973

Počáteční období Kaddáfího vlády v Libyi nenabízí mnoho sultanistických znaků, při bližším pohledu však můžeme identifikovat několik důležitých indicií, že režim k sultanismu směřuje. Místo sultanistických tendencí je v úvodním období zjevná snaha o stabilizaci mocenské pozice Kaddáfího a RRV. Tato skutečnost není podle sultanistické teorie neobvyklá, protože režim se z pravidla nestává

sultanistickým ihned po převratu, je zapotřebí jistý kontinuální vývoj režimu¹⁵. Chybí důkazy o korupci či rozsáhlejším klientelismu a režim se v dosavadní rétorice i opatřeních naopak snaží odlišit a distancovat od rentiérské praxe předchozího režimu. V rámci protikorupční kampaně trestá a zbavuje se starých elit, hlásá spravedlivé rozdělení bohatství. Pochopitelná je snaha o politickou mobilizaci obyvatelstva nově vzniknuvšího režimu, která kontrastuje se sultanistickou snahou o kontinuální depolitizaci.

Dochází k dezorganizaci armády, ale jejím motivem je zbavení se elit původního režimu, elitní jednotky jako Cyrenaican defence force jsou rozpuštěny a armáda reorganizována (Vandewalle 2011: 81), zatím však není systematicky dezorganizována v sultanistickém stylu. Lze však pozorovat pro sultanistický způsob přerozdělování bohatství nutnou počáteční centralizaci – počet členů armády výrazně roste, regionální autority a instituce jsou více či méně úspěšně potlačovány.

Mimo to lze již v tomto období zřetelně pozorovat stupňující se personalizaci Kaddáfího moci společně s rostoucí dezorganizací státu, o níž Kaddáfí, jak se zdá, cílenou politikou nahrazování zrušených institucí větším počtem nových, které mezi sebou nekoordinují vlastní činnost, spolu s velmi častým přemísťováním jejich sídla i změnami personálu (Vandewalle 2011: 84), sám usiluje. Tuto a další podobnou Kaddáfího činnost lze snadno označit jako směřování k sultanistickému vyprázdnění institucí.

Dále je nutné zmínit původ podpory režimu a s ním související snahu o počáteční legitimitu. Přestože ve skutečnosti šlo o relativně obvyklý vojenský puč, Kaddáfí úspěšně prezentoval převrat jako revoluci lidu, která přišla jako reakce vnitrozemských oblastí (Kaddáfí i většina členů RRV z nich skutečně pocházela), jejichž obyvatelstvo trpělo vyloučením za monarchie, na nespravedlivý systém falešné nezávislosti, jak jej Kaddáfí rád nazýval (Vandewalle 2011: 85). Kromě toho v počátcích režim kladl důraz na roli menších, méně důležitých kmenů. Kaddáfí měl v době převratu a následujícím období skutečně poměrně vysokou podporu obyvatelstva (Haimzadeh 2011: 56). Panarabský nacionalismus, který byl jedním

¹⁵ Více o vzniku sultanismů viz Linz, Chehabi 1998: 33-35.

z hlavních témat jeho několikahodinových charismatických projevů, byl velmi populární, a přestože vyklizení amerických a britských základů bylo dohodnuto již dříve, dařilo se tento krok prezentovat jako velký úspěch protiimperialistické revoluce (El-Kikhia 1997: 124). Kromě toho v tomto období začíná Kaddáfí získávat legitimitu klasickým rentiérským způsobem, kdy stát využívá část zisků z těžby ropy na zvýhodnění obyvatelstva¹⁶.

Zmíněné body odpovídají znakům režimu v počátcích sultanismu – Kaddáfí má relativně snadno identifikovatelnou základnu podpory a jeho počáteční legitimita vychází z obhajování práv za předešlého režimu marginalizovaných skupin. Ke konci počátečního období můžeme se zvyšující se konsolidací Kaddáfího moci sledovat růst klasických sultanistických tendencí.

2.3 Stát mas 1973-1987

První dva roky po vyhlášení programu v Zuwáre docházelo ke zhoršování stavu cílené státní dezorganizace a chaosu pomocí praktik popsaných v předchozí podkapitole. Pozice režimu se zdála být nestabilní, Kaddáfího rostoucí moc zažehla značné spory mezi frakcemi RRV. Situace skončila odstraněním opozice, kompletní konsolidací Kaddáfího pozice jako vůdce revoluce a vznikem Jamahiriye.

V letech 1973 a 1974 došlo v důsledku ropné krize k násobnému zvýšení cen ropy, což znamenalo pro Libyi další masivní zvýšení příjmů. Jedním z důsledků tohoto vývoje bylo vyhrocení sporů uvnitř režimu, vycházejících také ze zvyšující se personalizace Kaddáfího moci, který se zjevně snažil obcházet a oslabit LASU a tím i podíl na moci ostatních členů RRV, kteří měli ve straně vlastní frakce. Rozhodujícím bodem, o který Kaddáfího revoluční frakce s technokratickou frakcí RRV vedla konflikt, byla otázka role státu v ekonomice, a především spor o způsob využití ropného bohatství (Vandewalle 2011: 100). Napětí se dále zvýšilo po studentských demonstracích na jaře 1975 a situace vyvrcholila o několik měsíců později pokusem o převrat vedeným členy technokratické frakce

¹⁶ Byly významně zvýšeny výdaje na zdravotnictví, podporu vzdělávání a gramotnosti, zvýšily se minimální mzdy a úroky půjček pro chudé klesly až k nule (Vandewalle 2011: 87).

RRV. Muhajší a Hawwádí se v srpnu s dalšími důstojníky neúspěšně pokusili převzít moc a vzápětí byli nuceni uprchnout z Libye. Spolu s nimi opustilo zemi několik dalších členů RRV a Kaddáfí situaci důsledně využil k upevnění vlastní moci, v rámci následovných opatření byla silně zasažena armáda, která de facto přestala existovat. (Gombár 2015: 127). V RRV zbylo 5 členů z původních dvanácti a s faktickým zánikem institucionalizované opozice mělo Kaddáfího revoluční směřování volnou cestu.

Ještě téhož roku Kaddáfí vydal první část Zelené knihy, v níž prezentoval svou Třetí univerzální teorii, která se v realitě stala novou ústavou státu. Kromě poměrně významného důrazu na majetkovou rovnost, kterou režim prosazoval rétoricky i v praxi, a postupného zrušení soukromého sektoru, zavedla Zelená kniha systém Lidových kongresů jakožto oficiální struktury legislativní a exekutivní moci (Vandewalle 2011: 103).

Na lokální úrovni byly zavedeny Základní lidové kongresy (ZLK) – legislativní orgán, v němž se diskutovalo a řešilo široké spektrum místních záležitostí a zákonů. Tento orgán zastával legislativní funkce a jmenoval členy Lidových výborů (LV), jež stály v čele lokálních administrativ. Každý z místních ZLK vysílal svého delegáta do celostátního Všeobecného lidového kongresu (VLK), který fungoval oficiálně jako jediný celostátní zákonodárný orgán¹⁷, a v této funkci nahradil LASU. VLK na principu vzájemné dohody a konzultace jmenoval Všeobecný lidový výbor (VLV) – ekvivalent vlády, složený z dvaceti ministrů vybraných z různých ZLK, Stálý generální sekretariát a Obecný sekretariát. (El-Kikhia 1997: 52-53; 86-87). Tento politický systém je podle tezí Zelené knihy zformován zdola nahoru. Kaddáfí sám po zavedení tohoto systému brzy rezignoval na oficiální státní funkce a RRV byla zrušena, teoreticky tedy začala vláda lidu, který měl bez prostředníků a bez doplňujících státních institucí reprezentovat sám sebe.

¹⁷ El-Kikhia argumentuje, že VLK, který se scházel jednou či dvakrát ročně, neměl v praxi žádnou legislativní pravomoc, protože naprostá většina tvorby legislativy probíhala na lokálních úrovních, jeho funkce tak spočívala v koordinaci a kompilaci iniciativ z nižších úrovní (El-Kikhia 1997: 53).

Realita však byla poněkud odlišná. Volení ministři ve VLV a Stálém generálním sekretariátu byli v praxi vždy určeni Kaddáfím a tato závislost formálních lidových institucí se dále výrazně zvýšila po zavedení Revolučních výborů po roce 1977. Působnost VLK a VLV byla navíc velmi omezená. Oblasti státní bezpečnosti – armáda, policejní složky a zpravodajská činnost; státní rozpočet; zahraniční politika a ropný sektor byly VLK nedosažitelně uzavřeny a nadále spadaly výhradně pod rozhodovací proces Muammara Kaddáfího (Vandewalle 2011: 104). Oslavovaná lidová moc neměla ve skutečnosti veliký dosah. Přesto se i tyto instituce ukázaly být jistou překážkou Kaddáfího vlády, který k jejich kontrole a zajištění absolutního prosazení vlastní agendy vytvořil v roce 1977 Revoluční výbory (RV). Tím rozdělil výkonnou moc v Libyi na oficiální a revoluční, a tak vytvořil systém dvou paralelně fungujících autorit.

Dne 2. dubna 1977 Kaddáfí oznámil vznik státu mas – Libye změnila svůj oficiální název na Libyjská arabská lidová socialistická Jamahiriya. Následovalo vyhlášení dalších politik socialistického rázu – v 1978 bylo rozděleno množství pozemků, které bylo předtím zabaveno zahraničním vlastníkům, do rukou tříd s nejnižšími příjmy. V době začátku tohoto programu se též podařilo vládě snížit ceny za nákup bytů o více než 30 %. Reformace bankovního systému znamenala ztrátu své klasické funkce a konec komerčních bank v zemi, zatímco chudým vrstvám byly státem poskytovány bezúročné půjčky (Vandewalle 2011: 107-108). Téměř ze dne na den se změnil postoj režimu k malým podnikatelům a soukromým farmářům, kteří začali být označováni za parazity. Jejich role spolu s obchodníky všeho druhu ztrácí v novém systému význam. Je potřebné si uvědomit, že to byla především právě podpora od těchto skupin, kterou byl podložen úspěch převratu Svobodných důstojníků v roce 1969 (Vandewalle 2011: 106). Pozice Kaddáfího byla tedy již zjevně pevně konsolidována, když se nyní obrátil proti jejich zájmům.

Tento vývoj odpovídá velice dobře praxi začínajících sultanistických režimů, které stejným způsobem ztrácí počáteční legitimitu od jasně rozeznatelných skupin s tím, jak se stabilizuje pozice jejich vládců a rozvíjí se klientelistická síť. Žádné zvláštní znaky svědčící o existenci

systematického klientelismu sice doposud v režimu plukovníka Kaddáfího nebylo možné identifikovat, ale tento stav se změnil se vznikem RV.

Revoluční výbory se začínají formovat z Kaddáfího iniciativy již v polovině 1977 a fungují jako nejdůležitější kanály, skrz něž Kaddáfí uplatňuje svou moc od jejich vzniku bez přestání až do konce režimu v roce 2011. Po Kaddáfím a kruhu jeho blízkých jsou nejmocnější skupinou v Libyi¹⁸. Jsou složeny z pečlivě vybraných mladých revolučních aktivistů, kteří jsou odpovědní přímo Kaddáfímu, který také sám koordinuje jejich aktivity¹⁹ (El-Kikhia 1997: 58-60). Jejich oficiálním posláním je chránit revoluční směřování institucí i jednotlivců, implementovat teze Zelené knihy a šířit politickou mobilizaci, k čemuž mají k dispozici celou řadu nástrojů.

RV mohly vyloučit a nahradit kteréhokoliv člena lidových orgánů na lokálních úrovních, pokud bylo usouzeno, že jeho smýšlení není dostatečně revoluční, čímž Kaddáfí získal nástroj, který mu v rozporu s vlastními direktivami v Zelené knize umožňoval přímo zasahovat do činnosti a určovat agendu formálních institucí. (Vandewalle 2011: 119). V souladu s tím Kaddáfí rezignoval na pozice ve VLK, které si doposud udržoval, a zůstal pouze hlavou revoluční autority. Již v roce 1979 byly RV plně integrovány ve formálních strukturách a kromě Lidových kongresů a výborů vykonávaly kontrolní a indoktrinační roli na školách, univerzitách i v profesních organizacích (Metz 1989: 117).

Funkce RV se během následujících let dále rozšiřovaly. Výbory se infiltrovaly do složek policie a vykonávaly speciální bezpečnostní operace sloužící zájmům režimu, počínaje rokem 1980 jim byl určen úkol aktivně vyhledávat a chytat odpůrce revoluce, což zahrnovalo fyzickou likvidaci odpůrců režimu uvnitř Libye i v zahraničí (Vandewalle 2011: 120). Tyto praktiky významně přispěly k pozdějšímu zhoršení vztahů se západními zeměmi. Téhož roku RV také pronikly do struktur justice. Původní islámské

¹⁸ V roce 1982 se jasně ukázalo, že jsou mocnější než bývalí členové RRV, konkrétně druhý muž režimu Abdesalam Džallúd se na ně pokusil po několika jejich excesech s veřejným oběšováním vyvinout určitý politický tlak mířící k částečnému oslabení role RV. Jeho rozkazy byly ignorovány a někteří členové jeho rodiny byli dokonce zatčeni členy RV (El-Kikhia 1997: 59). Později byl Džallúd zbaven moci kompletně.

¹⁹ Esenciální pozici hlavního koordinátora revolučních výborů zastával po zrušení RRV a po vytvoření alternativní revoluční autority, několik prvních let také Džallúd.

soudnictví bylo nahrazeno systémem revolučních soudů, jejichž členové byli zároveň členy RV. Nad těmito soudy nebyl nikým vykonáván dohled, takže během jejich činnosti docházelo k častému porušování práv, například bylo ignorováno právo na odvolání a na legálního právního zástupce (Metz 1989: 122). Revoluční soudy hrály významnou roli v represích a popravách, které proběhly během 80. a 90. let.

Vnitrostátní pozice režimu zůstávala relativně konstantní až do roku 1986, Kaddáfí využíval politiku řízeného chaosu a neustálých nepředvídatelných změn ve státní správě a represí skrze RV k udržování statu quo. Ve vztazích k ostatním zemím byla uplatňována aktivistická zahraniční politika, s níž režim v souladu s tezemi ze Zelené knihy podporoval různá revoluční hnutí po světě. Byl zřízen úřad pro export revoluce a Kaddáfí poskytoval finanční podporu jednak proafrickým nezávislostním hnutím tak i rozmanitým radikálním skupinám po celém světě, mezi něž patřila i řada teroristických organizací jako IRA, ETA, německá Frakce Rudé armády či palestinské radikální skupiny (Gombár 2015: 145). Tato aktivistická politika spolu s konfrontační rétorikou vůči Západu – především Velké Británii a USA a vraždění politických odpůrců v zahraničí vedly k postupnému zhoršení mezinárodního postavení Libye. Obzvláště špatné vztahy panovaly mezi USA a Libyí na konci 80. a během 90. let. Libye pohlížela na USA negativně kvůli jejich spojení s egyptským prezidentem Sadátem, který nahradil Gamála Násira a změnil směřování Egypta, za což ho Kaddáfí považoval za úhlavního nepřítele.

Na počátku 80. let byly oboustranně přerušeny diplomatické kontakty mezi USA a Libyí a z americké strany bylo uvaleno embargo na většinu vývozu i dovozu do země včetně ropy. Situace se vyhroutil po nástupu Ronalda Reagana, který Kaddáfího považoval za symbol zla a podle jeho vlastních slov za nejnebezpečnějšího muže na světě (Gombár 2015: 144). Libye se ocitla na seznamu států podporujících mezinárodní terorismus a v roce 1986 podnikli Američané jako odvetu za bombový útok

na klub v Berlíně, jenž měl podle Reagana přijít z iniciativy Libye, letecký útok na Tripolis a Bengházi²⁰.

Přestože Kaddáfí ohlásil výsledek amerických útoků za velké libyjské vítězství, vyzval k oslavám a přejmenoval stát na Velkou libyjskou arabskou lidovou socialistickou Jamahiriyi, režim se v důsledku těchto útoků, ekonomických sankcí, diplomatické izolace i ekonomické krize způsobené mimo jiné poklesem cen ropy v 80. letech, ocitl ve značné tísní, objevovala se otevřená kritika Kaddáfího ze strany libyjské veřejnosti (Davis 1990: 183) a režim byl postupně nucen zastavit a zmírnit svou vnitřní i zahraniční aktivistickou politiku a zavést řadu ekonomických reforem známých jako „zelená přestavba“.

2.3.1 Sultanismus v Libyi v letech 1973-1987

Kaddáfího režim po konsolidaci nabízí celou řadu prvků, které se shodují se znaky sultanistických zřízení. Nejen v tomto období Kaddáfí využívá postup, který Haimzadeh nazývá „strategie šoku“. Režim vyvolává administrativní a instituční paralýzu a občanskou apatii neustálými provozními změnami. Neočekávaně přesouvá sídla organizací z místa na místo, schvaluje nové reformy dříve, než staré mají čas vstoupit v platnost. Mezi lety 1969 až 1986 byl čtyřikrát změněn způsob územního dělení v zemi, v roce 1989 bylo zavedeno rozdělení na 26 šábíjátů, které se také nevyhnulo pozdějším značným úpravám. Kromě toho se několikrát změnilo hlavní město země. (Haimzadeh 2011: 98-99). Propaganda dále šířila zmatek, který byl vyvoláván rozpory mezi realitou a oficiálními tezemi. Libyjské státní struktury tak byly režimem efektivně neutralizovány.

Dalším důležitým bodem analýzy je jedno z několika opatření vycházejících z pokusu o převrat opoziční skupinou v RRV v roce 1975. El-Kikhia i další odborníci hovoří o praktickém zániku stálé armády. Armáda není doslova zrušena, namísto toho je vyprázdněna, stává se dutou organizací, která pozbývá skutečných funkcí ozbrojených sil (El-Kikhia

²⁰ Libyjský podíl na tomto útoku se nikdy nepodařilo přesvědčivě prokázat. Letecké údery, které následovaly, byly vedeny krom vojenských cílů i na Kaddáfího rezidenci se zjevným cílem fyzicky vládcu zlikvidovat. Bylo zraněno několik členů Kaddáfího rodiny a Kaddáfí bombardování později opakovaně využíval pro svůj image a protizápadní politickou mobilizaci.

1997: 59-60); (Vandewalle 2011: 100). Jedná se o ještě tvrdší zásah proti armádě, než na jaké jsme zvyklí z příkladů sultanistických režimů, které využívají atmosféru paranoie k neutralizaci její politické role. V Libyi neexistuje žádné jednotné velení krom plukovníka Kaddáfího, technická ani profesní kritéria nehrají roli v náboru a kariéřním postupu a lze pozorovat stálý růst příslušníků Kaddáfího kmene v důležitých pozicích, a především ve specializovaných bezpečnostních ozbrojených složkách, které fungují mimo armádní rámec (Haimzadeh 2011: 67).

Místo regulérní armády existovala v Libyi lidová armáda, jejímž členem byl de facto každý Libyjec, který nedosáhl vysokoškolského vzdělání a vykonal povinný základní vojenský výcvik, nicméně nikdo z členů této „armády“ nedisponoval zbraněmi ani municí (Haimzadeh 2011: 68), tudíž její operační kapacita byla prakticky nulová. Jejich funkci bezpečnostních složek a podporovatele režimu nahrazovaly speciální bezpečnostní jednotky podléhající přímo Kaddáfího kontrole: Vojenské zpravodajství, Bezpečnostní organizace Jamahiriye, Bezpečnostní prapory a Revoluční garda. Tyto jednotky sloužily ke kontrole RV, osobní ochraně vůdce revoluce a ochraně strategických míst jako letiště nebo přístavy (Gombár 2015: 133). Tyto polovojenské složky se principově značně podobají nestátním represivním organizacím v sultanismech, navíc lze dobře pozorovat klientelistický systém, kterým jsou řadoví i vysoce postavení členové těchto organizací dosazováni do svých funkcí. Důstojníci těchto složek jsou často mnohaletí společníci vládců a pocházejí vždy z režimních kmenů – Qadhahfa a Magharha, personál těchto organizací disponuje velkými finančními výhodami, v pozdějších letech režimu také vlastní velké obchodní společnosti a pozice jednotlivých členů je dána osobními vztahy více než hierarchickými strukturami (Haimzadeh 2011: 66-67).

Podobná situace panovala v revolučních výborech, které sloužily dlouhodobě jako hlavní opora Kaddáfího režimu. El-Kikhia poskytuje podrobné statistiky členství v RV podle místa služby spolu se jmény konkrétních příslušníků, jejich pozice v dané jednotce, kmene, ze kterého pocházeli, a případně vztahu, který je pojil k plukovníku Kaddáfímu (El-Kikhia 1997: 152-161), z nichž jasně vyplývá, že velká většina členů

pocházela z kmene Qadhahfa. Řada z nich byla pokrevně spojena s Kaddáfim, menší část tvořilo členstvo z kmenů Warfalla a Magharha²¹.

Možná ještě důležitější indicií ukazující směrem k sultanismu byl způsob, kterým si Kaddáfí zajišťoval loajalitu členů RV. Ti byli odměňováni různými materiálními privilegii, bydleli ve vilách či luxusních hotelech, měli neomezené možnosti cestovat a studovat v zahraničních zemích a získávali soudy zabavené nemovitosti (Gombár 2015: 129). V době krize a ekonomického nedostatku v druhé polovině 80. let byli členové RV jedinou částí obyvatelstva, které se materiální nouze nedotkla. Zboží, ke kterému neměl obyčejný obyvatel Libye přístup, pro ně bylo dováženo s vysokými náklady speciálními zahraničními zásobovacími společnostmi (El-Kikhia 1997: 94). Kaddáfí však zároveň prováděl periodické čistky uvnitř RV, pokud jejich členové nashromáždili příliš mnoho bohatství a vlivu, Kaddáfí je odeslal pryč z mocenských pozic v Libyi na ambasády a do dalších regionálních a mezinárodních organizací po celém světě (El-Kikhia 1997: 87). Tento postup zajistil klidné a bezpečné zbavení se Kaddáfího potenciálních mocenských konkurentů, protože postavením se proti režimu by bylo za těchto okolností pouze ohroženo jejich získané bohatství a privilegia. Na domácí scéně byl dohled nad RV vykonáván polovojenskými Revolučními gardami, které spadaly pod Kaddáfího velení a zajišťovaly důkladnou kontrolu jednotlivých členů (Gombár 2015: 133). Jednalo se o důmyslně zkonstruovaný a dobře fungující systém strachu a odměn, což mimo jiné dokládá dlouhověkost Kaddáfího režimu.

2.4 Rostoucí problémy režimu 1987-2002

Již během celého roku 1987 docházelo v Libyi k protestům spojeným se zhoršující se ekonomickou krizí a s rostoucí izolací v politické i diplomatické sféře Libye v mezinárodním prostředí. Na 13. zasedání VLK v témže roce se objevila ostrá kritika hospodářské situace i zahraniční

²¹ Z kmene Magharha pocházel druhý muž režimu Abdesalam Džallúd, po marginalizaci jeho role na konci 80. let můžeme sledovat pokles členů tohoto kmene v důležitých pozicích RV a k roku 1993 jejich téměř kompletní nahrazení příslušníky kmene Warfalla (El-Kikhia 1997: 158-161).

politiky režimu²². Jedním z největších iniciátorů nespokojenosti a terčem kritiky byly také Revoluční výbory, které od svého vzniku v 1977 získaly rozsáhlé, stále se rozpínající funkce.

Kaddáfího rétorika nabyla po bombardování Benghází tónu zoufalosti, jeho sebevědomí bylo tímto útokem zjevně otřeseno. Celá řada vynořivších se problémů na konci 80. a během 90. let znamenala pro Kaddáfího režim zatím nejobtížnější období své existence. V reakci na tyto problémy Kaddáfí inicioval řadu interních změn. Během roku 1987 a 1988 se zaměřil na selektivní omezení funkcí RV, na kampaň jisté politické liberalizace a na liberální ekonomické reformy. Po mezinárodních sankcích uvalených na Libyi v roce 1992, k nimž řada arabských zemí zaujala ke Kaddáfímu překvapení neutrální postoj, se významně změnilo také ideologické a zahraniční směřování vládcce. Kaddáfí zanechal dlouholetých plánů na vytvoření arabské jednoty a začal kritizovat některé arabské země za jejich podřízenost USA (Vandewalle 2011: 137) a místo toho začal prohlubovat vzájemné vztahy a finančně i politicky podporovat země subsaharské Afriky. Po incidentu v Lockerbie 1988 se mezinárodní pozice Libye dále zhoršovala a Kaddáfí nakonec musel ustoupit ze své západně konfrontační zahraniční politiky.

Kaddáfí nejprve ostře odsoudil²³ dřívější výstřelky RV a bezpečnostních organizací a slíbil omezení jejich moci a jejich návrat do původně zamýšlené role pouhých dohlížitelů revolučního směřování. Kromě toho vyhlásil zmírnění direktiv ze Zelené knihy, které doposud určovaly stát jako hlavní sílu ekonomického sektoru, zatímco role soukromých společností byla prakticky vymazána. Bylo oznámeno obnovení soukromého sektoru. Tuto změnu však Kaddáfí nemohl skutečně implementovat v plném rozsahu, jenž zazníval v jeho rétorice, protože sám

²² Kritika zahraniční politiky na 13. shromáždění VLK se vztahovala především k dlouhé, nákladné a neúspěšné angažovanosti Libye v konfliktech v Čadu a Súdánu (Gombár 2015: 131).

²³ Nikdy však činnost a zločiny RV neuznal za vlastní odpovědnost, Kaddáfí naopak využíval svého obrazu čistě ceremoniálního vůdce revoluce, který neměl žádnou reálnou moc a neúčastnil se skutečného rozhodovacího procesu ve státě, ke kritice čehokoliv, co se zrovna jevilo jako největší problém libyjské společnosti, ekonomiky nebo politiky (Vandewalle 2011: 144). Ze své zdánlivé pozice člověka povzneseného nad veškeré problémy a konflikty si tímto způsobem usmířoval nespokojené obyvatelstvo, obratně odvracel pozornost a sváděl vinu na jiné subjekty.

věděl, že by to vážně narušilo jeho systém záštity a přerozdělování bohatství, kterým si udržoval loajalitu svých hlavních klíčů k moci. Jeho snaha v tomto směru se tedy omezila na vytvoření části chybějících institucí, které se měly zaměřit alespoň na některé z ekonomických problémů Libye, například neschopnost distribuce zboží pro průmyslové i konzumní potřeby či problém vysoké inflace (Vandewalle 2011: 159-165).

V polovině roku 1988 byla vyhlášena Velká zelená charta lidských práv v epoše mas, která znamenala opravdové částečné politické uvolnění a omezení pravomocí neformálních, revolučních orgánů. Bylo propuštěno množství politických vězňů a byl zde pokus o smířlivý návrat vyhnanců v zahraničí, byl zastaven systém svévolného zatýkání revolučními složkami a revoluční soudy byly rozpuštěny (Vandewalle 2011: 140-142). Kromě toho Kaddáfí podnikl řadu symbolicky důležitých kroků, kterými si opět získal příznivější mínění širších vrstev obyvatelstva, v roce 1991 například osobně zboural část věznice v Tripolisu, či vyházel z oken bezpečnostní budovy zabavené pasy (Gombár 2015: 131). V roce 1990 na shromáždění VLK však Kaddáfí potvrdil rozdělení formální a revoluční moci, které bylo implementováno v roce 1979, a dal tak jasně najevo, že současné uvolnění bylo pouze dočasnou reakcí na nesnáze režimu, a že tyto změny nemohou výrazně ovlivnit kontrolní funkce režimu. To potvrdil v 90. letech, kdy bylo kolem roku 1995 mnoho z článků charty anulováno (Vandewalle 2011: 143). Zelená přestavba skončila pod tlakem mezinárodních sankcí v polovině posledního desetiletí 20. století.

Jako reakci na mezinárodní sankce Kaddáfí v roce 1993 zavedl rozdělení území Libye do komunálního systému, který v důsledcích znamenal opětovnou tribalizaci. Náčelníci kmenů a hlavy rodin a klanů tak získali pravomoci rozdělovat státní příspěvky a vydávat určité místní nařízení. S tím přišlo další radikální měnění administrativních celků – okresy se roku 1995 změnil na lidové okresy „šábíjáty“, jejichž počet se do roku 2007 třikrát chaoticky změnil. (Gombár 2015: 131). Po roce 1995 byl zřízen systém čistných výborů, který měl prověřovat majetkové poměry libyjské populace a spolu s novým zákonem známým jako Charta cti znamenal návrat k represivním praktikám.

Po vygradování mezinárodních sankcí a jejich postupném ukončení po roce 1993, začala sílit pozice reformní frakce technokratů, jejíž vliv byl doposud ekonomickými sankcemi oslabován. To je jedním z důvodů, proč Kaddáfí v průběhu 90. let začal více a více spoléhat na rodinný kruh v otázkách bezpečnosti režimu i vlastní bezpečnosti. Dalšími důvody byl spor bývalého druhého muže režimu Džallúda, jehož podpořil Humajdí²⁴, a jejich politické role poté fakticky zmizely, dále také pokus o převrat v únoru 1995, po kterém se Kaddáfího kladení důvěry na rodinné příslušníky ještě znatelně zvýšilo (El-Kikhia 1997: 90). Ve vojenském zpravodajství, Bezpečnostní organizaci i Bezpečnostních praporech a zejména v důležitých pozicích těchto organizací se stále zvyšoval počet členů z kmene Qadhadhfa. Mezi prominentní důstojníky patřilo více než 10 bratřanců vládce, mezi něž patřil například Ahmad Qadhdháf ad-Damm nebo Masúd Abd Háfiz Qadhdháfí²⁵, a tito byli periodicky střídáni v důležitých funkcích (El-Kikhia 1997: 89-90). Důležitou postavou se také stal Abdalláh Sanúsí, který byl švagrem manželky Kaddáfího Safije Farkaš, a který se stal velitelem rozvědky.

Na konci 90. let je ve vnitřní politice již zřetelné významné rozdělení na konzervativní tábor reprezentovaný revolučními výbory a tábor propagující ekonomickou liberalizaci. Nepříznivé ekonomické vyhlídky, způsobené dlouhým obdobím centralizace a neregulování, spolu se silícími obavami o další vývoj v ekonomickém sektoru nakonec přiměly Kaddáfího k postupnému přistoupení na nutnost ekonomických reforem. V roce 2001 byla zahájena kampaň proti korupci v Libyi a v projevu v roce 2003 Kaddáfí prohlásil, že veřejný sektor je nutné zrušit (Gombár 2015: 132). Bylo zřejmé, že pro Kaddáfího režim byly tentokrát skutečné ekonomické reformy, které by ho posunuly k tržnímu hospodářství, nevyhnutelností.

²⁴ Po odstranění Abdesalama Džallúda a Chuwajlidí Muhammada Humajdího z politiky po roce 1993 zůstali posledními původními členy RVV ve vysokých pozicích Mustafa Charrúbí a Abú Bakr Júnis Džábír. Charrúbí stál v čele vojenského zpravodajství, Džábír, který byl označován za hluboce loajálního Kaddáfího společníka, zastával ceremoniální funkci náčelníka vojenských štábů (El-Kikhia 1997: 91). Džábír skutečně zůstal Kaddáfímu věrný až do finálních momentů režimu, kdy zůstal v blízkosti plukovníka Kaddáfího až do vlastní smrti jen desítky minut před smrtí vůdce režimu 20. října 2011.

²⁵ Autor práce používá transkripce arabských jmen zjednodušeným způsobem, který ve svých knihách využívá prof. Gombár (viz Gombár 2015: 210), výjimkou v této práci je jméno samotného vládce, které se autor z důvodu všeobecné známosti dopředu rozhodl psát počestným přepisem – Kaddáfí.

2.4.1 Sultanismus v Libyi v letech 1987-2002

Období 1987 až 2002 je charakteristické snahou o zachování nezměněné mocenské pozice Kaddáfího režimních sil, a tedy i sultanistických tendencí, které režim začal vykazovat v předchozím období, navzdory značné ekonomické, sociální i ekonomické krizi a sílících hlasech po reformování systému. Po roce 1996 dochází k opětovnému utužení režimu a příklonu k nové vnitřní i vnější politice doprovázené i změnou rétoriky režimu.

Kaddáfí na konci 80. let pod tlakem přistupuje na řadu změn, které ústí v dočasné politické oblevě a ve zlepšení lidských práv. Slíbená ekonomická reforma však implementována není zjevně proto, že by se tím narušil systém distribuce odměn ve formě poskytování dlouhodobých bezúročných půjček, nemovitostí a dalších ekonomických privilegií, který byl základem loajality Kaddáfího klíčových organizací zajišťujících jeho moc uvnitř státu, především Revolučních výborů a bezpečnostních organizací – Bezpečnostních praporů, Bezpečnostní organizace Jamahiriye, Vojenského zpravodajství a Revoluční gardy. V rámci nové charty práv jsou citelně sníženy rozsáhlé pravomoce RV, je zrušena jejich justiční funkce a revoluční soudy jsou zrušeny s tím, avšak nejdůležitější funkce, které poskytují Kaddáfímu páky na prakticky všechny formální instituce lidové moci, a jejich působení na univerzitách a profesních organizacích, zůstává beze změny (Vandewalle 2011: 143).

Kaddáfímu se daří řadou málo významných a symbolických změn spolu se svým západem zdánlivě neutrálního duchovního otce režimu zažehnat krizi a stabilizovat vnitrostátní situaci, zatímco struktury režimu, jejichž fungování vykazovalo již od konsolidace režimu v první polovině 70. let značné sultanistické tendence, fungují relativně nedotčeny i nadále. Mění se postoj režimu k Západu, zahraniční konfrontační politika je zmírněna. Na počátku nového milénia je vyhlášen konec veřejného sektoru a obrat k liberalizaci ekonomiky.

Vůdci revoluce se sice podařilo obratným manévrováním zachovat status quo a zároveň získat zpět narušenou důvěru, nicméně nemohl zabránit

důsledkům příliš častých změn rétoriky a především zahraničních politik – poklesu mobilizační schopnosti režimu, poklesu už tak klesající revoluční politické mobilizace a s ní spojeným poklesem revoluční legitimacy. Jasný důkaz tohoto procesu můžeme vidět ve statistice účasti obyvatel v regionálních institucích – ZLK, která kolem roku 1990 zažila silný propad, který se dále prohluboval v následujících letech (viz graf č. 1). Vandewalle na toto konto píše, že energie a důvěra v revoluční směřování byla kolem roku 2000 kompletně vyčerpána (Vandewalle 2011: 139), což pro Kaddáfího znamenalo do budoucna značné problémy. Ideologie, které po převratu a během 70. a 80. let nezanedbatelné části populace i vládnoucích struktur²⁶ věřily, byla nyní zdiskreditována.

Mimo to můžeme v tomto období sledovat nárůst personalistických aspektů moci. Čím dál častější obsazování nejvyšších pozic v klíčových institucích Kaddáfího rodinnými příslušníky šlo ruku v ruce s růstem vlivu technokratické frakce, ke skokovému zvýšení mocenského postavení příbuzných došlo také po pokusu o převrat v roce 1995 (El-Kikhia 1997: 89). Nejdůležitější pozice zastávali Kaddáfího bratřenci: Masúd Abd Háfiz Qadhdháfí byl jmenován oficiálním náčelníkem a koordinátorem Bezpečnostních praporů, Ahmad Qadhdháf ad-Damm velel Bezpečnostním praporům Tobruku a po roce 1995 celé Kyrenaiky, Barrání Iškál byl velitelem centrálního Bezpečnostního praporu v oblasti Syrty a po roce 1995 šéfem vojenské policie, Muhammad Mandžhúb Qadhdháfí se stal po roce 1995 koordinátorem RV (El-Kikhia 1997: 90-91) a celá řada dalších příbuzných a důvěrníků, kteří se v důležitých funkcích pravidelně střídali, aby se vyhnulo přílišné koncentraci moci v rukou několika málo mužů. Vyvinula se také situace uvnitř revolučních výborů a bezpečnostních organizací. Po popravě osmi příslušníků kmene Warfalla za pokus o převrat z roku 1993 se vliv a obsazení RV a bezpečnostních organizací členy tohoto kmene značně snížilo a dominantní postavení kmene Qadhdháfa uvnitř těchto organizací se tak dále rozšířilo (Gombár 2015: 134). Po roce 2000 se

²⁶ Získání členství v RV bylo podmíněno právě prokázáním víry v Kaddáfího ideologii. K tomuto tématu El-Kikhia odhaduje, že poměr spekulantů s čistě pragmatickými důvody byl přibližně vyrovnaný s těmi, kteří se stali členy RV ze svého skutečného přesvědčení (El-Kikhia 1997: 87), což zrovna neodpovídá klasickému modelu sultanistické ideologie, která obvykle není brána vážně ani představiteli režimu (viz podkapitola o ideologii plukovníka Kaddáfího).

také již začíná rýsovat významná pozice synů plukovníka Kaddáfího, zejména jeho druhorozeného syna Sajfa Isláma Qadhdháfiho.

2.5 Krize režimu a občanská válka 2002-2011

Již kolem roku 2000 bylo jasné, že doba se změnila, naivní egalitarismus hlásaný po desetiletí režimem a aktivní antiimperialismus se ukázaly být zastaralé. Bylo nutné přejít k mnohem pragmatičtějším politikám – usmíření se Západem pomocí politických ústupků za účelem zrušení sankcí uvalených na režim v minulých desetiletích a ekonomická liberalizace s účelem stabilizace zhoršující se ekonomické situace.

Infrastruktura ropného sektoru byla zastaralá a k zvýšení produkce byla nutná západní expertíza²⁷. Společnosti a experti z USA a Velké Británie však opustili Libyi v důsledku mezinárodních i unilaterálních sankcí a také kvůli velmi nejistému ekonomickému prostředí pro zahraniční investice (Vandewalle 2011: 174). K oživení ekonomiky bylo nutné odebrání Jamahiriye z amerického seznamu států podporujících mezinárodní terorismus. Kaddáfí důrazně a bez prodlení po teroristických útocích na Spojené státy 11. 9. 2001 odsoudil tyto útoky i organizaci Al-Káida a nabídl spolupráci CIA a dalším organizacím v boji proti terorismu. Libye se veřejně distancovala od využívání terorismu jako nástroje zahraniční politiky. Důležitým krokem směřujícím k usmíření byla deklarace, v níž se režim vzdal zbraní hromadného ničení v roce 2003. V neposlední řadě také Libye souhlasila s peněžním odškodněním rodinám obětí aféry Lockerbie.

Progresivně se zhoršující ekonomika Libye si tentokrát vyžádala reálné zásahy do jejího fungování. V letech 2003-2006 se stal předsedou vlády Šukrí Muhammad Ghánim, který prosazoval radikální liberálně ekonomické reformy. Byla autorizována privatizace 360 státem vlastněných společností, reforma bankovního sektoru a opětovné zřízení komerčních bank, došlo k 50% devalvaci kurzu libyjské měny vůči dolaru (Vandewalle 2011: 184-188). Neméně významnou roli hrál v novém technokratickém směřování Libye Kaddáfího druhorozený syn Sajf Islám Qadhdháfi, který

²⁷ Režim v dřívějších dobách mezinárodních omezení úspěšně využíval expertízy ostatních arabských zemí, v tomto období to již však z řady důvodů nebylo použitelné řešení.

sám vyhlásil několik programů privatizace a liberalizace ekonomiky a byl obecně vzato velkým proponentem reformování režimu.

Část ekonomické transformace proběhla relativně úspěšně, reformátoři však naráželi na tvrdý odpor konzervativních zástupců revoluční frakce. Zároveň se obrovským problémem a překážkou liberalizace ukázala být desetiletí budovaná absence institucí. Znovu se ukázal základní rozpor mezi tím, co je vhodné pro budoucnost Libye, a tím, co je přípustné pro zachování fungování režimu. Ekonomická změna by nutně znamenala i politickou změnu. Síť záštity a klientelismu, které udržovaly režim v chodu, byly liberálním směřováním vysoce ohroženy a radikální změny, které navrhoval Ghánim, by zřejmě personalistický režim stojící na těchto strukturách nepřežil. Hlavně proto byla liberalizace pomalá a pouze částečná, Mimo to množství privatizovaných firem přešlo do rukou těch klíčových postav, které předtím získávaly odměny za loajalitu nepřímo (Haimzadeh 2011: 93-96); (Vandewalle 2011: 187).

Přes výše zmíněné skutečnosti se nedá říci, že by se tímto směřováním Sajf Islám Qadhafí stavěl do zvláštní opozice vůči svému otci. Je zde řada vodítek, které naznačují jeho režimní spřízněnost. Snad ani není nutné zmiňovat tu první, že byl synem vůdce režimu a jako takový byl chápán jako následovník ve vládnoucí pozici. Kromě toho, že veškeré reformy navrhoval z čistě vlastní iniciativy bez schválení VLK a de facto fungoval jako paralelní předseda vlády, který však nebyl nikomu odpovědný, v kritických momentech se připojil na stranu svého otce (Gombár 2015: 135). Je možné spekulovat, zda jeho rolí nebylo pouze tišit nepokoje a uklidňovat lid příslibem v praxi nereálných změn, využitím docela stejného způsobu, který v praxi používal častokrát sám plukovník Kaddáfí. Nelze se divit, že při vyostření konfliktu se jako režimní reformátor stal zcela nepřijatelný pro radikálně opoziční síly. Stejně jako v krizích sultanistických režimů byl kompromis opozice a podporovatelů režimu nemožný, role režimních reformistů a umírněné opozice byly potlačeny a konflikt přerostl do otevřené občanské války, která musela skončit pouze smrtí personalistického představitele režimu či kompletní porážkou opozičních sil.

Al-Werfalli ve své studii podrobně analyzuje příčiny a důsledky politického odcizení v Libyi zvláště v pozdějších letech režimu a přichází se závěrem, že nastřádané odcizení občanů v oblasti Kyrenaiky, která byla v Kaddáfího režimu vždy spíše periferní oblastí²⁸, hrálo významnou roli v poklesu legitimacy režimu, vedoucím až k nepokojům a revoltám v únoru 2011 (Al-Werfalli 2011: 170-177). Odcizení lze dobře pozorovat na grafu č. 1, který znázorňuje klesající účast na schůzích ZLK. Toto odcizení způsobil převážně výše popsaný Kaddáfího flexibilní způsob politického vedení, jeho častá protichůdná rétorika i zvyšující se servilita západním zemím v posledních letech režimu, výsledkem byla silná eroze režimní revoluční legitimacy. To spolu s nedostatečnou schopností distribuce a poklesem rentiérských praktik, způsobeným špatnou ekonomickou situací a omezením protekcionismu v rámci ekonomické liberalizace, které v době jejich fungování utvářely podle Al-Werfalli druhou polovinu politické legitimacy Kaddáfího režimu, způsobilo situaci, která vyústila až v občanskou válku (Al-Werfalli 2011: 153-157).

Problémy režimu předznamenala vlna násilných protestů a revolt v okolních personalistických režimech v roce 2011 známá jako „arabské jaro“. Po převratech v Tunisku a Egyptě se nepokoje objevily i v Libyi. Násilné protesty vypukly ve dnech 15.-17. února ve městech al-Bajdá, Darna a v Benghází, hlavním městě regionu Kyrenaika. Dne 27. února vznikla Prozatímní národní rada v Benghází, která se prohlásila za jediného zákonného zástupce lidu a státu Libye, byla rychle uznána Francií, o něco později Velkou Británií a Katarem (Vandewalle 2011: 204). Předsedou rady se stal Mahmúd Džibríl, který hrál dříve jako představitel technokratické frakce významnou roli při reformním tažení předsedy vlády Ghánima. Síly rebelů byly velmi různorodé, k povstání se připojili civilisté z Kyrenaiky, příslušníci pravidelné armády a policisté, různé odbojové skupiny a také islamistické síly z Islámské bojové skupiny v Libyi (Gombár 2015: 165).

Povstání bylo nečekané, situace v Libyi se do té doby zdála být stabilní, avšak rychlé rozšíření nepokojů po celé Kyrenaice ukázalo

²⁸ Kmeny Qadhadhfa, Warfalla i Magharha, které se podílely na moci, pocházely všechny ze západu země, zatímco území Kyrenaiky nemělo fakticky žádné zastoupení v důležitých režimních pozicích (Haimzadeh 2011: 140-141). Mimo to byla Kyrenaika zanedbávána i po finanční stránce.

skutečnou míru dlouhodobé nespokojenosti obzvláště mladých lidí, generace, která se již narodila a vyrostla v Kaddáfího režimu. Zanedlouho vyšlo najevo, že v dlouhodobějším konfliktu by rebelové měli jen malé šance na úspěch, režim měl v této fázi dostatečné prostředky k neutralizaci povstání – doposud silně loajální brigády a personál bezpečnostních organizací, které byly pevně pod kontrolou Kaddáfího spolupracovníků, vojenskou techniku jako letectvo a loďstvo a také možnost využití zahraničních námezdních jednotek (Vandewalle 2011: 204). Na konci února se přidalo na stranu rebelů i několik měst v Tripolisu – Misuráta, Sabrata a Zuwára, ale na počátku března zahájily režimní síly ofenzívu, kterou zabraly část území zpět a v polovině března byly započaty přípravy k obléhání Běhází.

Protesty odpůrců režimu byly v západních médiích vyobrazovány jako zcela pokojné, zatímco lojalisté měli masakrovat bezbranné demonstranty, objevila se řada zpráv, které naznačovaly výskyt válečných zločinů a masakrů ze strany režimu²⁹. Gombár označuje západní zpravodajství v počátcích občanské války za jednostranné a argumentuje, že vyšetřování Amnesty International později část z těchto zpráv označilo za falešné či nepodložené (Gombár 2015: 165). Přesto především na základě těchto obvinění byla 26. února schválena rezoluce Rady bezpečnosti OSN, která uvalila na režim zbrojní embargo, vyzvala k vyšetření zločinů Mezinárodním trestním soudem a zablokovala libyjské a osobní účty Kaddáfího³⁰.

V reakci na zhoršující se vojenskou situaci povstalců byla 17. března 2011 přijata rezoluce Rady bezpečnosti OSN s číslem 1973, která stanovovala bezletovou zónu nad Libyí a povolovala užití nezbytných prostředků na ochranu civilního obyvatelstva. Rezoluce byla již od počátku problematická, jelikož formulace povolení autorizovaných zásahů na ochranu civilního obyvatelstva byla příliš nejasná a neurčitá. Tento mandát byl vzhledem ke zjevné nemožnosti povstaleckého vítězství bez širší

²⁹ Podle zprávy Human Rights Watch z roku 2012 docházelo k válečným zločinům, například k popravám zajatců a sexuálním útokům ze strany Kaddáfího jednotek, ale i povstalců (Human Rights Watch 2012: 16-19).

³⁰ Na zablokovaných účtech v USA a Evropě se nacházelo přes 40 miliard dolarů (Gombár 2015: 166), což, jak je obvyklé v sultanismech, by činilo z Kaddáfího skutečně jednoho z nejbohatších mužů na planetě v dané době.

zahraniční vojenské podpory, překročen, když koalice NATO vedená Francií a USA v rámci operace Unified Protector směřovala cílené letecké útoky nejen na letiště a vojenská zařízení, ale také na komunikační uzly, vládní budovy, pozice vládních jednotek i na jednotlivé členy Kaddáfího rodiny i jeho samotného³¹, s jasným účelem fyzicky odstranit představitele režimu a režim svrhnout, což přiznal tehdejší premiér Velké Británie Tony Blair i americká ministryně zahraničí Hillary Clintonová (Aktuálně.cz 2011). Některé západní země také i přes zbrojní embargo stanovené rezolucí zásobovaly povstalce množstvím zbraní a vojenského vybavení (ČT 24 2011).

Povstalcům se s podporou koalice NATO postupně podařilo ovládnout velkou část území Tripolisu a s tím, jak povstalci zabírali více území, se od Kaddáfího odkláněli jeho spolupracovníci. Kaddáfí se soustředil na jistou formu psychologického boje, ve kterém se snažil přesvědčit obyvatele a především spolupracovníky a příjemce výhod ve svém klientelistickém systému psychologickou kampaní pomocí letáků, internetu a osobních vystoupení, v nichž pronášel odhodlané projevy, jednak že režim vede spravedlivou a oprávněnou kampaň na ochranu obyvatel proti islámským teroristům a zahraničním žoldákům, a zejména, že režim (a tedy i distribuční systém) je stále pevně u moci a Kaddáfí se své pozice nehodlá vzdát ani uprchnout do zahraničí (Vandewalle 2011: 205-206).

Kaddáfího styl rétoriky v prvních měsících občanské války skutečně stále poměrně silně rezonoval mezi jeho příznivci a jeho výroky se tedy nedaly se jednoduše odmítnout jako výroky bláznivého poraženého muže (Vandewalle 2011: 206), jak je některá média prezentovala. Tato praxe nebývá obvyklým jevem u sultanistických režimů, kde má systém tendenci poměrně rychle se rozpadnout v době krize, zatímco vládce i jeho spolupracovníci prchají do zahraničí.

Zlomovými body bylo vydání zatykače na Muammara Kaddáfího a jeho syna Sajfa Isláma Mezinárodním trestním soudem v Haagu 27. června, kdy kolem tohoto data již opouštělo Libyi značné množství režimních

³¹ Synové plukovníka Kaddáfího zahynuli při útocích NATO: Sajf Arab Qadhaháfí byl se svou rodinou zabit 30. dubna při cíleném leteckém útoku na jeho dům v Tripolisu, Chámis Qadhaháfí, který velel elitní lojalistické brigádě, byl zabit 29. srpna poblíž Tarhúny útokem helikoptéry NATO (Gombár 2015: 169).

představitelů, a také bitva o Tripolis, která se odehrála 20.-28. srpna. V ní byl po tvrdých bojích obsazen Kaddáfího kasárenský komplex s rezidencí a Tripolis padl do rukou povstalců. Prozatímní národní rada byla poté uznána 69 státy ve srovnání s 34 státy před zahájením bitvy (Gombár 2015: 169) a bylo jasné, že konec režimu je nevyhnutelný. Kaddáfí se synem Sajfem Islámem se uchýlili do posledních loajálních měst – do Syrty a Bání Walíd. Přestože situace byla již zjevně beznadějná, o Syrte probíhaly téměř měsíc tvrdé boje. Tři povstalecké útoky byly s vysokými ztrátami na obou stranách odrazeny a při čtvrtém úroku 20. října 2011 byla Syrta dobyta. Téhož dne se pokusil Kaddáfí se svým synem Mutasimem a dlouholetým spolupracovníkem Júnisem Džábirem uprchnout z města v koloně automobilů, na kterou bylo provedeno několik náletů poté, co síly NATO identifikovaly přítomnost Kaddáfího podle zachyceného telefonního hovoru (Gombár 2015: 170), po kterých byli tito muži zajati povstaleckou brigádou.

Muammar Kaddáfí byl lynčován a bez řádného soudního procesu popraven rebely. Spolu s ním byli po ukončení bojů zřejmě zabiti Mutasím Qadhdháfí, zbytky lojalistických jednotek, které se vzdaly brigádám z Misuráty, a také část obyvatel Syrty, která prchala z města tímž konvojem a patřila do kmene Qadhdháfa, či jinak vzbuzovala dojem podporovatelů režimu. Podezření ohledně těchto zločinů nebyla navzdory požadavkům mezinárodních organizací nikdy prošetřena (Humans Rights Watch 2012: 34-40). Jak to bývá obvyklé u personalismů, režim padl se smrtí svého vůdce. Sajf Islám Qadhdháfí byl jako následovník režimu zajat a v současnosti jeho stav či místo uvěznění nejsou známy³².

Přestože Kaddáfí byl mrtev a více než čtyřicetiletý personalistický a represivní režim byl u konce a s ním i mezinárodní intervence a občanská válka z roku 2011, Libyi čekalo další těžké období, jehož události sledujeme do současných dnů. Přestože Přechodná národní rada měla značnou mezinárodní podporu, byla to nezvolená instituce, jejíž pozice v Libyi nebyla respektována rovnoměrně. Rada neměla dostatek autority na

³² Dne 11. června 2017 byl Sajf Islám Qadhdháfí údajně propuštěn z města Zintánu, v němž byl vězněn. Trest smrti, který nad ním vynesla jedna z vlád účastnicí se současné občanské války, stejně tak jako zatykač Mezinárodního soudního tribunálu však stále platí. Jeho role v budoucím směřování Libye je nyní předmětem spekulací (BBC 2017).

odzbrojení řady milic operujících na území Libye, jejichž loajalita k nové vládě byla pochybná³³. Rozhořely se spory mezi představiteli Tripolisu a Kyrenaiky – mezi politickými představiteli z Benghází, vojenskými představiteli, islámskými skupinami a řadou jednotlivých lokálních sil (Vandewalle 2011: 208). Ukázalo se, že některé problémy jako například nevraživost mezi východem a západem Libye, kterým čelila již Sanúsijovská monarchie a později Kaddáfího režim, zůstaly nevyřešeny dodnes.

V roce 2014 v Libyi vypukla druhá občanská válka poté, co se po prvních demokratických volbách parlament rozhodl svévolně prodloužit svůj mandát. Po obviněních ze zneužívání pravomocí vznikl systém paralelních institucí, z nichž každá jmenovala vlastní vládu, které se obě označují jako jediný legální představitel občanů a státu. Občanská válka v současnosti stále probíhá, účinkuje v ní celá řada frakcí včetně Islámského státu v Libyi, tentokrát však již bez masivního mediálního a zahraničního zájmu, který vyprchal po postupném příchodu uvědomění, že k ustavení demokracie v Libyi bude nutné více než jen odstranění Kaddáfího nedemokratického režimu.

2.5.1 Sultanismus v Libyi v letech 2002-2011

Počátek nového milénia znamenal posun režimu k usmíření se Západem a další, tentokrát vážnější pokusy o liberalizaci ekonomiky. Kaddáfí si po útocích na WTC a obzvláště po americké invazi do Iráku dobře uvědomil, že je nutné kompletně změnit zahraničně politické směřování. To se mu do značné míry podařilo a mezinárodní pozice Libye se po režimním zbavení zbraní hromadného ničení a poskytnutí podpory v boji proti mezinárodnímu terorismu značně vylepšila. Ekonomické reformy probíhaly zpomaleně a do cesty jim bylo kladeno mnoho překážek představiteli revoluční autority, přesto však dosáhli znatelných posunů k liberalizaci ekonomiky. Skutečný přechod k tržní ekonomice však

³³ Tyto milice jsou dnes součástí nové občanské války jako nezávislé frakce s vlastními cíli a nejistou příslušností, což dále komplikuje chaotickou situaci na území Libye v současné době. Jde například o salafistické islamistické milice Ansar al-Sharia a síly Islámského státu v Libyi, na jihozápadě země tuarégské milice, které jsou v konfliktu s milicemi kmene Tebu, nebo islamistickou Brigádu mučedníků Abu Salima.

zůstával nemožný, protože pro režim bylo esenciální udržet v chodu síť klientelismu, kterou se Kaddáfí udržoval léta u moci.

Ekonomické reformy ale poskytly příjemcům klientelistického systému nové příležitosti k profitu. Značná část společností, které byly privatizovány, připadly členům Kaddáfího rodiny a významným představitelům bezpečnostních organizací a RV (Haimzadeh 2011: 144-145). Vždy, když se objevil nový zdroj profitu, monopol na něj byl okamžitě přidělen těmto příjemcům. Konkrétní případy jsou popsány v podkapitole o klientelismu a korupci níže.

Nejen v ekonomické rovině vidíme čím dál silnější upínání se vůdce na členy své rodiny jako na prostředníky své moci. Zvláštním případem je Sajf Islám Qadhdháfi, který je sice považován za nástupce režimu, a je de facto pravou rukou svého otce ve vládnutí, ale zároveň je hlasitým zastáncem reformace politického a ekonomického systému v Libyi. Autor práce se na základě dostupných zdrojů domnívá, že nelze vyloučit podezření, že postoje Sajfa Isláma byly účelově konstruovány, aby nabízel zdánlivá řešení aktuálních problémů a působil jako člověk mimo režimní struktury, a je otázkou, zda by prosazované reformy skutečně vykonal, pokud by nastoupil do čela režimu po svém otci. Tuto nedůvěru sdílela z těchto i jiných důvodů většina oponentů režimu, čímž byla znemožněna možnost pozdějšího kompromisu mezi umírněnou opozicí a reformními představiteli režimu. Také tato situace bývá jako důsledek široké personalizace moci obvyklým vývojem sultanistických režimů v krizi.

Další synové plukovníka Kaddáfího zastávali v posledním desetiletí režimu nejvyšší pozice v bezpečnostním aparátu a měli na starost jednotlivá území v Libyi. Mutasim Qadhdháfi se stal vrchním poradcem pro bezpečnostní záležitosti a společně se Sajfem Islámem byl některými považován za možného nástupce vůdce režimu. Nejmladší syn Chámis velel 32. brigádě, tzv. Chámisově brigádě, což byla elitní mechanizovaná jednotka čítající 10 000 mužů přímo loajálních Kaddáfimu, která hrála kritickou roli v občanské válce roku 2011, v níž byla nejlépe vybavenou a vycvičenou loajalistickou silou, a ve válce byla nejsilnější oporou režimu (Gombár 2015: 168).

Po reformách v první polovině desetiletí se zdálo, že Kaddáfí opět zvládl situaci a režim se opět stabilizoval a nemůže být příliš ohrožen vnitřními krizemi, obzvláště poté, co získal zpět přijatelnější mezinárodní pozici. Z režimního hlediska úspěšné proměny Libye během posledních dekád, které uspokojily většinové obyvatelstvo, zažehaly ekonomické problémy a vylepšily pozici země v mezinárodním prostoru, však způsobily nárůst politické apatie a postupný rozpad revoluční legitimacy (viz Al-Werfalli 2011), kterou si režim doposud dlouhá období udržoval.

Povstání, které bylo vyvoláno především absencí legitimacy a zhoršující se schopností režimu rentiérské distribuce, bylo inspirováno úspěšnými revoltami v Tunisku a Egyptě v předchozích měsících. Příslušníci zanedbávané armády i obyčejní civilisté spolu s množstvím dalších skupin včetně radikálních islámských uskupení vytvořili heterogenní povstalecké síly. Po násilných protestech, jež následovaly násilné zásahy režimních represivních sil (Gombár 2015: 164), tyto povstalecké jednotky ovládly v prvních týdnech celou Kyrenaiku. Protiútok lojalistů poté zatlačil povstalce až do jednotlivých zdrojů odporu: několik významných měst bylo znovuobsazeno a povstalci se chystali na obléhání Benghází Kaddáfího jednotkami. V reakci na špatné vyhlídky rebelů byla schválena rezoluce Rady bezpečnosti OSN, která umožnila vojenskou intervenci NATO, která obrátila průběh války v jejich prospěch.

V malé kontrafaktuální vsuvce by autor chtěl zmínit vlastní názor, že pokud by k intervenci nedošlo, režim by zřejmě byl schopen v rámci týdnů či měsíců povstání potlačit³⁴. Režim měl dostatek prostředků a Kaddáfí získal odhodlanou psychologickou kampaní dostatek důvěry od svých klíčových podporovatelů, že dokáže udržet v chodu klientelistický systém odměn (Vandewalle 2011: 205-206). Nešlo tedy zřejmě o natolik rozsáhlou

³⁴ Důvodů pro tuto domněnku je několik: Povstalci zjevně nebyli schopni vzdorovat postupu Kaddáfího jednotek, které obsadily bez významného odporu velká povstalecká města jako Misuráta nebo Adžedábija. Armáda, která se ze značné části připojila k rebelům, byla velmi špatně vyzbrojená a zbytek povstaleckých sil měl jen improvizované vojenské vybavení, zatímco Kaddáfího jednotky bezpečnostních sil disponovaly těžkou vojenskou technikou a relativně moderní výzbrojí, kterou Libye nakoupila v minulých letech po zrušení sankcí od evropských zemí (Gombár 2015: 153-154). Povstalci navíc neměli mnoho šancí získat bojové vybavení ze zahraničí, mořské cesty ovládal Kaddáfí, Egypt nejevil známky ochoty podpořit rebely a na Libyi bylo uvaleno zbrojní embargo, které zakazovalo import zbraní, tedy i na pomoc povstalcům (Francie později přiznala letecké dodávky zbraní rebelům navzdory embargu).

krizi, která by za normálních okolností znamenala rozpad režimu a je tedy otázkou, zda lze tuto krizi a její charakteristiky srovnávat s krizemi jiných sultanistických systémů, které vedly k pádu režimu samovolně.

Občanská válka trvala dlouhých 8 měsíců a postupně se přelévala ve prospěch povstalců s tím, jak letecké útoky NATO ničily těžkou techniku Kaddáfího jednotek. Ve válce padlo také množství příslušníků Kaddáfího rodiny. Ze zmíněných skutečností lze vyvodit jeden důležitý závěr v souvislosti se sultanismem: Režim byl ve srovnání s ostatními sultanismy v krizi netypicky odolný a jeho představitelé byli do značné míry věrní Kaddáfímu navzdory problematické situaci. Kaddáfí sám se rozhodl neopustit Libyi a bojoval se zbytky svých bezpečnostních jednotek až do vlastní smrti 20. října 2011.

Vysoká obtížnost přechodu režimu k demokracii po typickém ozbrojeném převratu v sultanismech se ukázala také v Libyi po pádu Kaddáfího. Významné regionální neshody a instituční problémy vyvrcholily v roce 2014 v otevřenou občanskou válku, která trvá dodnes.

2.6 Klientelismus a korupce v průběhu režimu

Kaddáfího Libyi můžeme se svým průměrným podílem ropného sektoru na státních příjmech kolem 92 % (Haimzadeh 2011: 90) beze sporu označit jako rentiérský stát. Kaddáfímu se obratnou politikou regulace cen ropy a obezřetným znárodněním některých ropných společností dařilo dlouho udržovat loajalitu obyvatelstva výměnou za investice do vzdělání, zdravotnictví a bydlení pramenící z renty z obchodu s vysoce kvalitní lehkou libyjskou ropou.

Klientelismus a distribuce bohatství byly dílčí součástí Kaddáfího režimu již od jeho počátků po roce 1969, avšak druhy této distribuce a způsoby realizace této cílené politiky, která zajišťovala loajalitu klíčových subjektů, politickou legitimitu i přátelství některých zemí v mezinárodním prostoru, se v průběhu čtyř desetiletí Kaddáfího vlády lišily.

Během prvního desetiletí režimu není zdokumentována přílišná praxe korupce a klientelistické sítě, Kaddáfí se spolu se svými společníky

naopak stavěl do silné opozice vůči těmto praktikám, které vládly v Sanusíjovské monarchii po objevech ložisek ropy. Podpora režimu a revoluční legitimita byla dostatečně vysoká, takže nebylo nutné ihned vytvořit síť klientelismu. V souladu s formující se ideologií založené na egalitarismu však začal režim vydatně využívat praktik rentiérských států, jejichž použitím poskytl občanům Libye značné výhody především v sociálních oblastech.

Značné klientelistické praktiky můžeme sledovat po vzniku revolučních výborů v roce 1977. Členové RV a později členové Bezpečnostních praporů, Bezpečnostní organizace Jamahiriye a Vojenského zpravodajství, byli v přízni plukovníka Kaddáfího na základě pokrevních vazeb či osobního vztahu, a využívali celé řady finančních i sociálních výhod. Mohli neomezeně cestovat do zahraničí, získávali zabavené nemovitosti, dostávali dlouhodobé bezúročné půjčky, jejich finance byly tedy de facto neomezené (viz El-Kikhia 1997: 93-94); (Gombár 2015: 129). Také Haimzadeh popisuje na příkladech jeho vlastních osobních setkání se členy těchto organizací jejich okázalý životní styl a jejich každodenní hedonismus (Haimzadeh 2011: 64-66).

Situace se začíná měnit kolem roku 2001 s příchodem liberálních reforem, které hrozí narušit funkční klientelistický systém. Ty reformy, které jsou příliš velkým ohrožením zmíněných praktik, nebyly kvůli tlaku režimu nikdy prosazeny. S nově zavedenou privatizací státních společností v tomto období však můžeme sledovat klasické praktiky toho, co Linz nazval „pokřivený kapitalismus“. Doposud probíhal systém redistribuce bohatství klíčem moci nepřímo skrze státní společnosti a jednotlivé obrovské projekty, od roku 1991 a ve větší míře po roce 2001 se dostávají do čela privatizovaných, či nově vzniklých firem právě příjemci výhod z dřívějších období. Největšími příjemci odměňování jsou členové Kaddáfího rodiny. Haimzadeh uvádí příklady korupce a upřednostňování rodinných příslušníků v obsazení vysoce profitabilních pozic: Sajf Islám Qadhdháfí získal společnosti s monopolem na lov tuňáků červených na libyjském pobřeží, Sádí Qadhdháfí získal monopolní licenci na dovoz sportovních bot a společnost na stavbu periferní komunikace kolem Tripolisu, Muhammad Qadhdháfí vlastnil hlavní mobilní telefonní

společnost v Libyi, Hannibal Qadhdháfi vlastnil společnosti námořní dopravy, vysocí členové bezpečnostních praporů zase získali firmy na výrobu rekreačních lodí a společnosti, které se podílely na projektu velké umělé řeky a řadě dalších staveb a také firmy organizující vývoz a dovoz zboží do Libye (Haimzadeh 2011: 92-93). Za zmínku také stojí odměňování související s migrací, která skrze Libyi ve velké míře proudila a do současnosti proudí do Evropy. Centrální moc řídila výši výtěžku prostředníků a převaděčů, což bylo obvyklé povolání v hraničních oblastech Libye, a tím tak udržovala i loajalitu těchto vzdálenějších oblastí. Bezpečnostní služby zároveň participovaly na přesunu uprchlíků a migrantů a získávaly z něj samy velký podíl ze zisku (Haimzadeh 2011: 94-95).

Přesná čísla ohledně korupce nejsou známa, nicméně El-Kikhia na základě výpočtů ze zveřejněných ekonomických údajů odhaduje, že mezi lety 1969-1993 zmizelo ze státních/režimních financí beze stopy přibližně 50 miliard \$ (El-Kikhia 1997: 94). Kaddáfí využíval určitý druh distribuční politiky i v mezinárodním prostředí. Po roztržce s arabskými státy ve druhé polovině devadesátých let vynaložil značné prostředky na pomoc různým africkým hnutím a režimům, jejichž následnou podporu pak využíval v prosazování vlastních politik na mezinárodním poli. Nejznámějším příkladem byla významná finanční podpora Nelsona Mandely v boji proti apartheidu a Kaddáfího podpora ve společném směřování afrického nacionalismu, čímž se vytvořil vřelý vztah mezi oběma muži. Mandela pak „za odměnu“ hrál důležitou roli zprostředkovatele při jednáních o zrušení sankcí ze strany USA a v celkovém všeobecném zlepšování obrazu Libye na mezinárodní scéně.

2.7 Kaddáfího ideologie

Autor práce se rozhodl věnovat zvláštní podkapitolu specifické ideologii, kterou Kaddáfí vytvořil na základě vlastního světového názoru a přesvědčení, a kterou využíval ke zdůvodnění řady politických i ekonomických opatření v průběhu své vlády. Její původní zdroje jsou rétorická vystoupení plukovníka Kaddáfího, která byly později zkompileovány a přetvořeny do souvislého celku – *Zelené knihy*. *Zelená*

kniha vyšla postupně ve třech dílech a byla de facto ústavou Libye poté, co předchozí ústava z roku 1951 byla zrušena a nová nebyla přijata. Je základem ideologie, která bývá nazývána Třetí univerzální teorie. Její název vychází z kritiky teorií kapitalismu i komunistických systémů a její teze mají dávat základ novému spravedlivému státnímu systému, který má být postupně rozšířen do zemí po celém světě.

V počátcích režimu (1969-1975) lze mluvit o porevoluční mentalitě, která vycházela z Násirovy mentality v egyptském režimu. Její hlavní součástí byl důraz na arabský nacionalismus a snaha unifikovat arabské státy do pevnější unie či společného státu, dalším důležitým prvkem byl odpor vůči imperialismu a podřízenosti Západu obecně, kritika západních zemí jako Velká Británie, USA a Itálie kromě jiného za příkoří spáchaná v Libyi v minulosti. Kaddáfí znaky této mentality zosobňoval a získal tak značnou podporu široké veřejnosti, pro niž byly v dané době zmíněná témata dosti populární (El-Kikhia 1997: 42). Zároveň se v této mentalitě míchaly prvky tradičního beduínského stylu života a cti³⁵ a zakomponovány byly i prvky islámu a islámské rovnosti před bohem.

O zformování ideologie můžeme mluvit od roku 1975, kdy byla vydána první část *Zelené knihy*, jejímž tématem byla autorita lidu. Druhá část vyšla v roce 1977 a zabývala se ekonomickým systémem revolučního systému – islámským socialismem, a poslední třetí část vyšla v roce 1981 a Kaddáfí v ní popsal témata sociální základny nového systému. Pro analýzu politické ideologie je nejdůležitější první část, v níž Kaddáfí adresuje problém politické reprezentace a vlády, parlamentu a politických stran, a kritizuje jejich postavení v demokratických režimech (Kaddáfí 1990: 1-6). Na tezech z této části je založen politický systém Libye. Kaddáfí kritizuje volební systémy v demokraciích jako systémy ustavující diktaturu menšiny, která vyhraje volby a získá moc na úkor ostatních, kteří by dohromady získali většinu všech hlasů, kteří ale zastoupení ve vládě nezískají. Kritizuje

³⁵ Kaddáfí si v souladu s beduínskými složkami režimní filozofie udržoval obraz prostého, skromného, věřícího beduína po celá desetiletí. Pravidelně přebýval dny v poušti, kde podle vlastních slov meditoval. Často nosil tradiční jednoduché beduínské oblečení, návštěvy přijímal obvykle ve svém stanu v poušti a na mezinárodní cesty s sebou vozil velbloudici, jejíž mléko nabízel všem hostům a sám je každý den pil. (Haimzadeh 2011: 63). Nejen proto se jevil mnoha západním pozorovatelům jako velmi výstřední člověk. Změna tohoto stylu přišla až ke konci 90. let, kdy zahraniční politika režimu usilovala o usmíření se Západem.

parlamenty pro jejich nepřímý zastupitelský charakter a vyzývá k jejich rozpuštění a nahrazení lidovými shromážděními a zmiňuje, že základem skutečné demokracie je zásada nezastupitelnosti (Kaddáfí 1990: 2).

Dále Kaddáfí označuje politické strany za nástroje diktatury a protivníky skutečné demokracie. Kritizuje také chápání třídního systému a spolu s těmito body i systémy, které jsou založeny na vládě jedné strany – komunistické režimy (Kaddáfí 1990: 3-5). Na obou případech je zjevný Kaddáfího odpor jak k Západu tak i k Východu – v sultanistických režimech, které bývají závislé na jedné z velmocí, je to poměrně atypická charakteristika. Kaddáfího režim je značně nezávislý, výrazně se vymezuje proti oběma velmocím³⁶.

V první části *Zelené knihy* Kaddáfí navrhuje alternativu ke kritizovaným institucím – systém lidových kongresů a výborů (viz obrázek č. 1). Celá kniha vyzařuje motivem egalitářství a snahou o sociální spravedlnost, přestože snad není nutné zmiňovat, že praxe v Libyi byla značně odlišná, i tento důraz na rovnost a ideologické nesoustředění se přímo na osobu Kaddáfího je neobvyklé u sultanistických pseudo-ideologií, jejichž tématem zpravidla bývá personalismus vládce.

Kaddáfí prostřednictvím *Zelené knihy* vyzývá k šíření jím zmíněného systému a Třetí univerzální teorie. Toto šíření do jiných zemí má probíhat pomocí různých revolučních skupin, kterým Kaddáfí za tímto účelem skutečně poskytoval značné množství prostředků. Toto směřování podle autora nebylo pragmatické, Kaddáfí podporou teroristických skupin ztratil jak finance, tak především podporu západních zemí a poškodil obraz Libye v mezinárodním prostředí, aniž by získal jakoukoliv výhodu či zisk mimo důkaz věrnosti ke svému vlastnímu ideologickému přesvědčení.

Z výše zmíněných poznatků vyplývá, že Kaddáfí svou ideologii prosazoval svůj světónázor, který nebyl nutně závislý na formě a fungování režimu v Libyi. Kaddáfí i významný počet jeho spolupracovníků této ideologii v průběhu režimu více či méně skutečně věřil a přijal ji. Události

³⁶Přestože Kaddáfího orientace byla spíše protizápadní, nezávislost vůči SSSR je dobře vidět na vzájemných chladných vztazích. Kaddáfí byl otevřeně antikomunistický a odsuzoval komunistický ateismus. Libye nebyla ochotna poskytnout SSSR stálou námořní základnu na jejím území, a ani pro velké stavební projekty v Libyi nebyly vybrány sovětské firmy, přestože měly již značné zkušenosti se stavbami ropovodů a podobných staveb (Gombár 2015: 142-143).

od veřejností široce podporovaného převratu a počátečních projevů vůdce až k početně ne nevýznamným demonstracím za Kaddáfího osobu na počátku občanské války na samém sklonku režimu ukazují, že prezentovaná ideologie měla ohlas i u veřejnosti. Touto charakteristikou se tedy také nepodobá sultanistickým pseudo-ideologiím, Kaddáfího ideologie se svými znaky spíše blíží klasickým ideologiím, které jsou typické pro totalitní systémy. Toto atypické chápání ideologie však není u sultanismů bezprecedentní, Ceaușescův režim v Rumunsku či Kim Ir-senova dynastie v Severní Koreji nabízejí s Libyí potenciálně srovnatelné případy.

Nicméně je také třeba zmínit, že v řadě ohledů Kaddáfí využívá ideologii autoritářským způsobem k ospravedlnění a legitimizaci vlastního režimu v Libyi. Kaddáfího ideologie není obzvláště propracovaná či podrobná, *Zelená kniha* je pouze velmi úzká příručka, vycházející z projevů vůdce, bez dalšího rozpracování tématu režimními intelektuály jako v případech totalitarismů. Nelze pominout ani zjevné využívání ideologie k zájmům vůdce revoluce, ospravedlnění vlastní vlády a distancování se od zločinů, jež páchaly Kaddáfího RV a revoluční soudy, za které nesl Kaddáfí zodpovědnost. Tato praxe odpovídá spíše povaze autoritářské mentality.

Závěr

S ohledem na stanovené cíle tato práce analyzovala politické, ekonomické i sociální aspekty režimu Muammara Kaddáfího, který trval od vojenského puče nižších důstojníků v roce 1969 až do roku 2011, kdy byl režim s významným přispěním mezinárodního společenství svržen v osmiměsíční občanské válce, v níž byl plukovník Kaddáfí zabit. Pro pochopení tématu je nutné uvědomit si neobvyklou dlouhověkost Kaddáfího režimu a s ní spojené nevyhnutelné změny politického klimatu. Z tohoto důvodu autor analyzoval míru a politický kontext sultanistických tendencí v každém ze čtyř předem určených fází režimu zvlášť.

V období stabilizace Kaddáfího pozice mezi lety 1969 až 1973, které doprovázela vysoká počáteční podpora a snaha o vymezení se proti předchozím režimům, nenalezneme mnoho sultanistických tendencí. Kaddáfího ideologie byla v tomto období teprve vytvářena, mentalita a rétorika režimu kopírovala mentalitu arabského nacionalismu prezidenta Násira v Egyptě. Rentiérské praktiky lze již v tomto období dobře pozorovat, klientelistická síť kolem osoby vládce se však teprve formovala a neměla významný vliv. Zaznamenáváme využívání strategie dezorganizace administrativy za účelem vyprázdnění státních institucí.

Ve druhém sledovaném období 1973-1987 vešel na základě vydání *Zelené knihy*, a v jejím rámci představené a implementované Třetí univerzální teorie, do chodu systém orgánů lidové moci a společně s nimi také soustava paralelních orgánů moci – revolučních výborů. Tyto paralelní orgány ve výsledku obcházely státní struktury, vykonávaly většinu státní moci a zajišťovaly věrnost a ideologickou způsobilost zaměstnanců ve státních institucích a studentů na školách. RV byly řízeny Kaddáfím skrze prostřednické organizace a věrnost jejich členů byla zajištěna rozsáhlou sítí klientelismu, jejíž funkce, míra a propracovanost odpovídají sultanistickému systému strachu a odměn.

Po neúspěšném pokusu o převrat v roce 1975 byla typickým sultanistickým způsobem zmarginalizována armáda a její politická a bezpečnostní role byla až do konce režimu zcela potlačena. Nahrazena byla Kaddáfího osobními bezpečnostními složkami. Bodem sporu může být

Kaddáfího ideologie, která v tomto období vznikla, a která neodpovídala sultanistickým pseudo-ideologiím. Nelze tvrdit, že jejím základem byl Kaddáfího personalismus. Vymezovala se také proti oběma světovým velmocím a prosazovala vlastní nezávislou mezinárodně-politickou cestu. Kaddáfí vynakládal značné prostředky na prosazování některých ideologických bodů Třetí univerzální teorie v zahraničí, přestože věděl, že mu tato činnost v blízké době nepřinese žádné využitelné výhody.

Počátkem 90. let se charakter režimu v Libyi začal proměňovat v důsledku ekonomických problémů, zhoršující se pozice Libye v mezinárodní politice a krize v domácí politice. Došlo k dočasnému politickému uvolnění a mírnému oslabení moci revoluční frakce. Přes marginální změny v ekonomickém a politickém sektoru a reformy symbolického významu, je toto období typické sultanistickými tendencemi z minulých let – cílenou dezorganizací administrativy neustálými zásahy do jejích organizačních záležitostí, širokou sítí klientelismu, sílícím personalismem vůdce a nově i rostoucím důrazem na obsazení nejdůležitějších režimních pozic nejbližšími příbuznými plukovníka Kaddáfího. Rostly výhody pro Kaddáfího loajální stoupence, kteří byli obsazováni do důležitých mocenských pozic RV a bezpečnostních organizací. Velkou roli v tomto a v následujícím období hrály represivní bezpečnostní organizace, jejichž struktura se značně podobala nestátním soukromým jednotkám na ochranu režimu v jiných sultanismech. V souvislosti s postupnou a mírnou ekonomickou liberalizací se začaly projevovat praktiky „pokřiveného kapitalismu“, které do této doby klasickým sultanistickým stylem fungovat nemohly kvůli centrálně řízenému ekonomickému systému zavedenému druhou částí *Zelené knihy*.

V posledním desetiletí svého trvání se v režimu dále zvýšila personalizace ve prospěch nejužších členů Kaddáfího rodiny, zejména jeho synů, a s dalšími ekonomickými reformami se rostoucí praktiky kapitalistického klientelismu a korupce staly běžnou praxí. Režim začal důsledně zlepšovat své mezinárodní postavení a vztahy s USA. S tím související konec aktivistické politiky a smířlivý vztah k Západu však znamenaly popření Kaddáfího ideologie, které věřilo méně a méně lidí. Můžeme tvrdit, že v těchto závěrečných obdobích režim vykazoval z výše

zmíněných důvodů vůbec nejsilnější podobnost sultanismům. Ta byla dána tím, že znaky odporující sultanismu, které byly přítomny v předchozích obdobích, byly částečně otupeny, zatímco sultanistické tendence z minulých let zůstaly de facto beze změny.

Práce se zabývala také občanskou válkou, která režim ukončila. Průběh tohoto konfliktu a chování režimních představitelů v něm příliš neodpovídá sultanistickým krizím vedoucím k pádu režimu. Doprovázela ho poměrně neobvyklá oddanost řady spolupracovníků, které Kaddáfí dokázal přesvědčit o zachování klientelistického systému. Armáda se sice z velké části připojila k povstání a proti rebelům nezasahovala, loajální bezpečnostní jednotky však odhodlaně bojovaly o určená místa i přes špatné vyhlídky způsobené mezinárodní intervencí. Samotný Kaddáfí odmítal uprchnout ze země a režim skončil až jeho smrtí po dobytí posledního loajálního města Syrta. Silně problematický vývoj na území Libye po svrnutí Kaddáfího režimu odpovídá obtížím s demokratizací, které následují po kolapsec sultanismů.

Na základě provedené analýzy je zřejmé, že režim vykazoval celou řadu sultanistických tendencí, kvůli nimž jej s určitými výhradami můžeme přiřadit k ostatním sultanismům, které Linz s Chehabim identifikovali při vytváření a doplňování teorie sultanismu. Můžeme tak učinit přesto, že jistá část znaků v některých obdobích Kaddáfího režimu odporuje sultanistické praxi, důvodem je Linzovo využití idealistického modelu ve způsobu definování režimů v teorii sultanismu. Podle něj je pro identifikaci sultanismů důležitý společný výskyt alespoň některých sultanistických tendencí, všechny být přítomné zároveň často nemohou. Jak je vidět i na případu Libye, tento způsob definice je značně problematický při aplikaci na režimy s nepříliš výraznými sultanistickými tendencemi nebo na režimy se znaky, které sultanismu přímo odporují, a které se vyskytnou paralelně s klasickými sultanistickými tendencemi, protože neposkytuje zřetelnou hranici pro identifikaci sultanismu, jeho odlišení od klasických personalismů je tedy nejasné. Tento problém lze chápat jako hlavní důvod snížené využitelnosti této Linzovy teorie v současnosti politických věd.

Pro bližší porozumění Kaddáfího režimu v kontextu sultanismu i problémům samotného užití teorie sultanismu v moderních politických

vědách by podle autorova mínění bylo vhodné doplnit téma komparativní analýzou sultanitistických tendencí a doplňujících vlivů, která by konfrontovala režim v Libyi s režimem v Rumunsku či Severní Koreji, případně s dalšími spornými režimy s podobnými znaky. Libye se se svou centrálně řízenou ekonomikou a vážněji vnímanou, „totalitnější“ ideologií těmto vyčnívajícím komunistickým sultanismům do značné míry podobá. Zatímco tato studie poskytuje dostatek argumentů, abychom Libyi chápali a zařadili mezi sultanistické režimy, tomuto zařazení se současní politologové spíše vyhýbají z důvodů odlišnosti režimu od typických sultanismů, a zvláště kvůli neochotě využívat sultanistickou teorii pro její nezpochybnitelné nedostatky, na které narazila i tato práce.

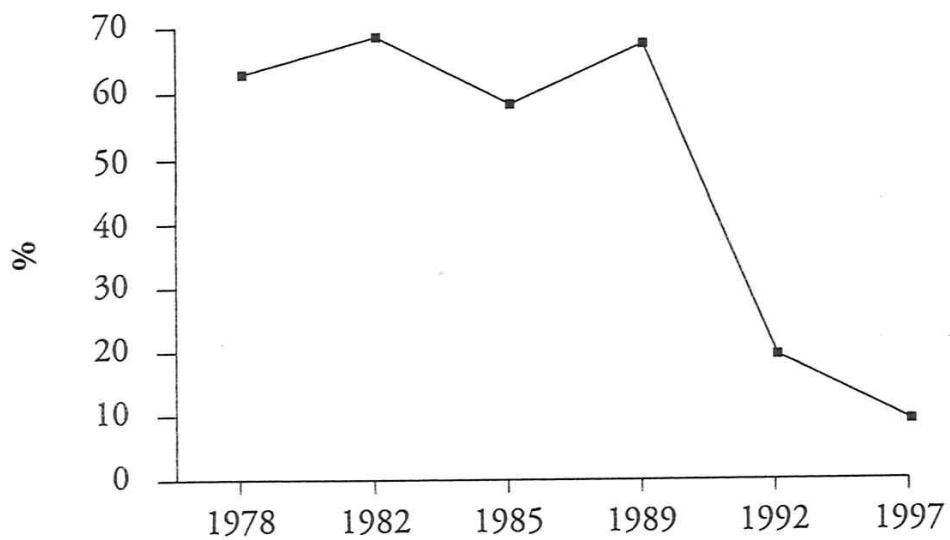
Přílohy

Seznam zkratk

ASU	- Arabský socialistický svaz v Egyptě
LASU	- Libyjský arabský socialistický svaz
LV	- Lidové výbory
RRV	- Rada revolučního velení
RV	- Revoluční výbory
VLK	- Všeobecný lidový kongres
VLV	- Všeobecný lidový výbor
ZLK	- Základní lidové kongresy

Graf č. 1

Účast na jednáních Základních lidových kongresů (ZLK) mezi lety 1978 až 1997

Zdroj: Al-Werfalli 2011: 54

Obrázek č. 1

Podrobné schéma systému lidové moci definované Kaddáfím v *Zelené knize*

Lidová moc

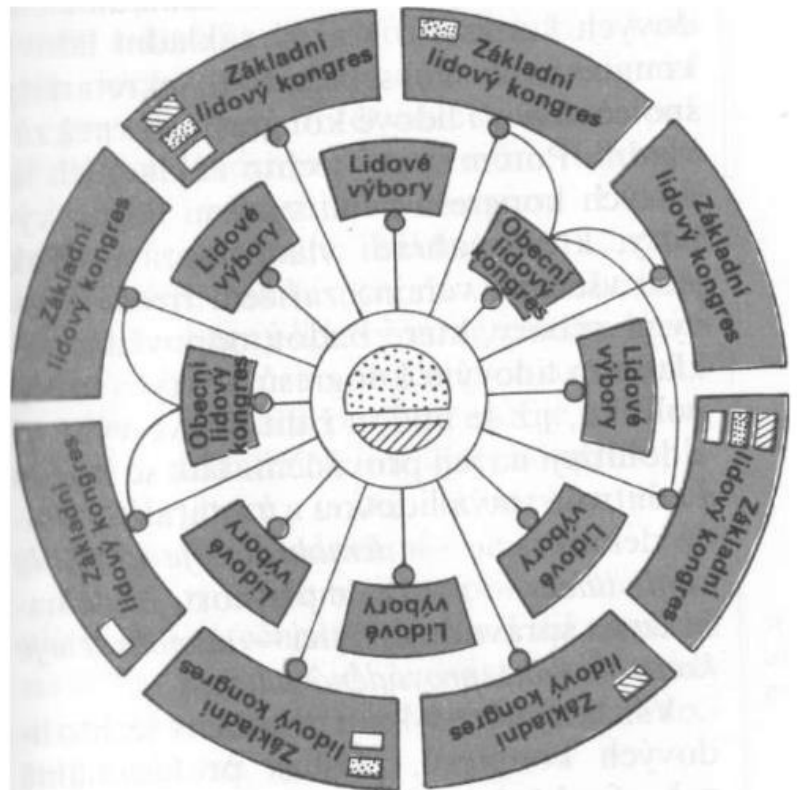
Legenda

střed = Generální sekretariát
všeobecného lidového kongresu
a všeobecný lidový výbor

zelená tečka = sekretariát kongresu

 = Lidový výbor různých
pracovních odvětví
(zemědělství, výchova,
zdravotnictví, bydlení atd.)

Bílé nebo pruhované plochy
v zelených polích = syndikát, asociace
nebo svaz

Zdroj: Kaddáfí 1990: 6

Použité zdroje

Internetové zdroje

Aktuálně.cz. „NATO zas pomohlo rebelům, útok libyjské armády zastaven“ 10. duben 2011. Dostupné na:

<https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/nato-zas-pomohlo-rebelum-utok-libyjske-armady-zastaven/r~i:article:696739> (22.5. 2017).

BBC. „Gaddafi's son Saif freed in Libya“ 11. červen 2017. Dostupné na:

<http://www.bbc.com/news/world-africa-40236808> (15.6. 2017).

ČT24. „Francie sklídila kritiku za vyzbrojování rebelů v Libyi“ 30. červen

2011. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1254751-francie-sklidila-kritiku-za-vyzbrojovani-rebelu-v-libyi> (22.5. 2017).

Fundación Global Democracia y Desarrollo a Global Foundation for Democracy and Development. 2015. Dominicana On Line. Dostupné na: http://www.dominicanaonline.org/Portal/english/cpo_leonidastrujillo.asp (25. 3. 2017).

Literatura

Abinales, Patricio. 2000. *Making Mindanao: Cotabato and Davao in the formation of the Philippine nation-state*. Manilla: Ateneo de Manila University Press

Al-Werfalli, Mabroka. 2011. *Political Alienation in Libya: Assessing Citizens' Political Attitude and Behavior*. London: Ithaca Press.

Andreski, Stanislav. 1966. *Parasitism and Subversion: the Case of Latin America*. London: Weidenfeld and Nicolson.

Bearman, Jonathan. 1986. *Qadhafi's Libya*. London: Zed Books.

Booth, John. 1985. *The Ending and the Beginning: The Nicaraguan Revolution*. Boulder: Westview.

Bosch, Jeroen. 2015. „Personalism: A type or characteristic of authoritarian regimes?“ *Politologická revue* 22, č. 1, 11-30.

Bratton, Michael a Walle, Nicholas. 1994. „Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa.“ *World Politics* 46, č. 4, 453-489.

Ceaușescu, Nicolae. 1980. *La democratie socialiste en Roumanie*. Bukurest: Meridane.

Davis, Brian. 1990. *Qaddafi, Terrorism, and the Origins of the U.S. Attack on Libya*. New York: Praeger.

El-Kikhia, Mansour. 1997. *Libya's Qaddafi: the Politics of Contradiction*. Gainesville: University Press of Florida.

Ferguson, James. 1978. *Papa Doc, Baby Doc: Haiti and the Duvaliers*. New York: McGraw-Hill

Geddes, Wright et al. 2012. *New Data on Autocratic Regimes*. Research paper. Dostupné na:
https://www.researchgate.net/publication/265233848_New_Data_on_Autocratic_Regimes (25. 3. 2017).

Goldstone, Jack. 2011. *Understanding the Revolutions of 2011: Weakness and Resilience in Middle Eastern Autocracies*. Foreign Affairs. Volume 90. Issue 3. 8-16. Dostupné na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2011-04-14/understanding-revolutions-2011> (25. 3. 2017)

Gombár, Eduard. 2015. *Dějiny Libye*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Goodwin, Jeff a Skocpol, Theda. 1989. „Explaining Revolutions in the Contemporary Third World.“ *Politics and Society* 17, č. 4, 489-509.

Greene, Anne. 1993. *Catholic Church in Haiti: Political and Social Change*. East Lansing: Michigan State University Press.

Haimzadeh, Patrick. 2011. *V srdci Kaddáfího Libye*. Brno: JOTA.

Hall, Michael. 2000. *Sugar and Power in the Dominican Republic: Eisenhower, Kennedy, and the Trujillos*. Connecticut: Greenwood Press.

Hartlyn, Jonathan. 1998. The Trujillo Regime in the Dominican Republic. in: *Sultanistic Regimes*. Eds. Houchang Chehabi a Juan J. Linz. Baltimore: John Hopkins University Press.

Humans Rights Watch. 2012. *Death of a Dictator: Bloody Vengeance in Syrte*. Dostupné na: https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/libya1012webwcover_0_0.pdf (22. 5. 2017).

İnalçık, Halil. 1992. Comments on Sultanism: Max Weber's Typification of the Ottoman Polity. *Princeton Papers in Near Eastern Studies* 57, č. 1, 49-72.

Kaddáfí, Muammar. 1990. *Zelená kniha*. Litvínov: Dialog.

Katouzian, Homa. 1981. *The Political Economy of Modern Iran: Despotism and Pseudomodernism, 1926-1979*. New York: New York University Press.

Linz, Juan. 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Lynne Rienner Publishers.

Linz, Juan a Chehabi, Houchang. 1998. *Sultanistic Regimes*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Lowenthal, Abraham. 1991. *Exporting Democracy: The United States and Latin America*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Marcos, Ferdinand. 1979. *The Democratic Revolution in the Philippines*. Eaglewood Cliffs: Prentice-Hall.

Marcos, Ferdinand. 1983. *An Ideology for Filipinos*. Manila: Cid Reyes.

Merkel, Wolfgang. 1999. *Systemtransformation: Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*. Stuttgart: UTB.

Metz, Helen. 1989. *Libya: A Country Study*. 4.vyd. Washington: Government Printing Office.

Millett, Richard. 1977. *Guardians of the Dynasty*. Maryknoll: Orbis Books.

Mobutu, Sese Seko. 1984. *Les grands textes du Mobutisme*. Kinshasa: Institut Makanda Kabobi.

Muzikář, Josef et al. 1985. *Islám a současnost*. Praha: Academica

Trujillo, Rafael. 1955. *Evolution of democracy in Santo Domingo*. Ciudad Trujillo: Editora del Caribe.

Seagrave, Sterling. 1988. *Marcos Dynasty*. New York: Harper and Row.

Vandewalle, Kirk. 2011. *A History of Modern Libya*. Cambridge: Cambridge University Press.

Weber, Max. 1978 *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press.

Wrong, Michela. 2009. *In the Footsteps of Mr Kurtz: Living on the Brink of Disaster in Mobutu's Congo*. New York: HarperCollins Publishers.